

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»
ІМЕНІ ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО

«Когнітивна психологія»
Комплекс навчально-методичного забезпечення
для підготовки бакалаврів усіх напрямів

Денна форма навчання
*Рекомендовано Вченою радою ФСП НТУУ «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»*

КИЇВ –2017

Когнітивна психологія: комплекс навчально-методичного забезпечення для підготовки бакалаврів усіх напрямів / Укл.: Бреусенко-Кузнєцов О.А. – К. : НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 2017. – 43 с.

Навчальне видання

«Когнітивна психологія»

Комплекс навчально-методичного забезпечення
для підготовки бакалаврів усіх напрямів

Денна форма навчання

Укладачі: *Бреусенко-Кузнєцов Олександр Анатолійович*, доцент кафедри психології і педагогіки, кандидат психологічних наук.

Відповідальний редактор: *Воляннюк Наталія Юріївна*, професор кафедри психології і педагогіки, доктор психологічних наук.

Рецензент: *Свідло Тетяна Миколаївна*, к. філос. наук, доцент кафедри філософії

Когнітивна психологія
Анотація навчальної дисципліни

Метою навчальної дисципліни є формування у студентів здатностей: орієнтуватись у філософсько-методологічному рівні психологічної проблеми пізнання; аналізувати фундаментальні теорії і концепції, відомості про закономірності розвитку пізнавальної діяльності; виявляти закономірності пізнавального досвіду особистості в науковій та технічній сферах; розробляти психологічно обґрунтовану систему впливів на розвиток інтелектуальних здібностей особистості.

Когнитивная психология
Аннотация учебной дисциплины

Целью учебной дисциплины является формирование у студентов способностей ориентироваться в философско-методологическом уровне психологической проблемы познания; анализировать фундаментальные теории и концепции, сведения о закономерностях развития познавательной деятельности; выявлять закономерности познавательного опыта личности в научной и технической сферах; разрабатывать психологически обоснованную систему влияний на развитие интеллектуальных способностей личности.

Cognitive Psychology
Summary of the subject

The purpose of the subject is the formation of students' abilities to deal with the philosophical and methodological level of a psychological problem of cognition; to analyze fundamental theories and concepts, data on laws of occurrence of cognitive activity; to reveal the laws of occurrence of cognitive experience of personality in scientific and technical spheres; to develop a psychologically proved system of influences on development of intellectual abilities of personality.

З М І С Т

I.	Загальні відомості.....	4
II.	Розподіл навчального часу.....	5
III.	Мета і завдання навчальної дисципліни.....	5
IV.	Зміст навчального матеріалу.....	6
1.	Розподіл навчального часу за темами.....	6
2.	Лекційні заняття.....	8
3.	Практичні (семінарські) заняття.....	32
4.	Самостійна робота студента.....	35
V.	Контрольні роботи.....	38
VI.	Методичні вказівки.....	38
VII.	Рекомендована література.....	39
Додаток 1.	Рейтингова система оцінювання.....	41
Додаток 2.	Перелік питань до заліку.....	43

I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ.

Навчальна дисципліна «*Когнітивна психологія*» забезпечує формування професійних компетентностей щодо пізнавальної діяльності випускників зі ступенем «бакалавр».

Навчальна дисципліна належить до циклу вибіркових навчальних дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки.

Предмет навчальної дисципліни – *когнітивні, тобто пізнавальні процеси людської психіки та психологічні механізми переробки інформації, які їх забезпечують.*

Міждисциплінарні зв'язки: *загальна психологія, психологія особистості, інженерна психологія, психологія праці, ергономіка.*

II. РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ

Розподіл навчальних годин навчальної дисципліни викладено відповідно до робочого навчального плану.

Форма навчання	Всього	Розподіл навчального часу за видами занять				
		Кредитів	Годин	Лекції	Практичні заняття	СРС
<i>Денна</i>	<i>2</i>	<i>60</i>	<i>18</i>	<i>18</i>	<i>24</i>	<i>Залік</i>
<i>Заочна</i>	<i>2</i>	<i>60</i>	<i>6</i>	<i>4</i>	<i>50</i>	<i>Залік</i>

III. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета навчальної дисципліни:

Інтегральна компетентність – здатність забезпечувати пізнавальну діяльність, рефлексувати над її ходом та оптимізувати її процеси.

Пізнавальна компетентність – здатність

- сформувати базову систему наукових знань когнітивної психології, сучасних концепцій та актуальних проблем теорії та практики даної дисципліни;
- формулювати пізнавальні цілі та обирати відповідні пізнавальні засоби;
- обирати оптимальні методи пізнання та аналізувати результати їх використання;
- забезпечувати пізнавальну діяльність рефлексивними моделями її здійснення;
- сформувати навички аналізу проблем когнітивної психології, які є актуальними у сучасному суспільстві та виробництві;
- розробляти та апробувати нові психологічно обґрунтовані пізнавальні технології;

Організаційна компетентність – здатність забезпечувати організацію пізнавальної діяльності – індивідуальної та групової;

Мотиваційна компетентність – здатність спонукати процеси здійснення пізнавальної діяльності;

Професійна компетентність – здатність застосовувати знання в галузі когнітивної психології у професійної діяльності;

Основні завдання навчальної дисципліни.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти після засвоєння навчальної дисципліни мають продемонструвати такі результати навчання:

знання:

- базових категорій психології;
- ключових понять, що складають категоріальний апарат когнітивної психології;
- теорій когнітивної психології – класичних та сучасних;
- психологічних механізмів та закономірностей пізнавальної поведінки індивіда;
- принципів використання психологічних знань для вирішення проблем пізнавальної діяльності та складних інтелектуальних форм поведінки.

уміння:

- аргументовано викласти власні погляди на актуальні проблеми когнітивної психології;
- аналізувати психологічні закономірності пізнавальної діяльності на виробництві та у соціальній сфері;
- використовувати психологічні знання при реалізації професійних функцій;
- використовувати елементарні методи діагностики когнітивних стилів..

досвід:

- аналізу процесів переробки інформації у психічному світі людини;
- врахування особливостей переробки інформації у психічному світі людини при проектуванні високоінтелектуалізованих технічних систем

IV. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Розподіл навчального часу за темами

Назви розділів і тем	Всього	Лекції	Практичні	СРС
1	2	3	4	5
Розділ 1. Вступ у психологію. Когнітивна				
<i>Тема 1.1. Вступ до психології</i>	6	2	2	2
<i>Тема 1.2. Методи психології.</i>	6	2	2	2
<i>Тема 1.3. Когнітивна психологія як галузь психологічного знання</i>	6	2	2	2
<i>Тема 1.4. Основні теорії когнітивної психології</i>	6	2	2	2
<i>Контрольні заходи</i>	не передбачено			
Разом за розділом 2	24	8	8	8
Розділ 2. Когнітивні моделі функціонування пізнавальних процесів та організації				
<i>Тема 2.1. Моделі сенсорно-перцептивного рівню пізнання.</i>	6	2	2	2
<i>Тема 2.2. Когнітивні моделі пам'яті та мнемоніка</i>	6	2	2	2
<i>Тема 2.3. Когнітивні моделі мислення</i>	6	2	2	2
<i>Тема 2.4. Когнітивні моделі розвитку особистості</i>	8	2	2	4
<i>Тема 2.5. Когнітивні моделі відносин особистості та соціуму. Самостійна робота студентів</i>	4	2	-	2
<i>Контрольні заходи</i>	не передбачено			
Разом за розділом 4	30	10	8	12
Залік	6	-	2	4
Всього годин	60	18	18	24

Розділ 1. Вступ у психологію. Когнітивна психологія

Тема 1.1. Вступ до психології.

Психологія як наука. Об'єкт психології. Особливості та аргументи існування психічної реальності. Предмет психології, його історичні форми: душа, свідомість, несвідоме, поведінка, психічні явища, індивідуальний світ людського «я». Співвідношення об'єкта та предмету психології.

Тема 1.2. Методи психології.

Науковий метод у широкому сенсі. Методологія та її рівні. Загальна методика психологічного дослідження та її етапи. Методи психології у вузькому сенсі. Класифікація методів психології. Теоретичні методи. Емпіричні методи. Спостереження. Експеримент. Бесіда. Опитування. Тестування. Аналітичні методи. Методи організації психологічного дослідження.

Тема 1.3. Когнітивна психологія як галузь психологічного знання

Визначення поняття «когнітивна психологія» та її основні категорії. Когнітивна психологія як галузь та як наукова школа у психології.

Об'єкт і предмет дослідження з когнітивної психології. Завдання когнітивної психології.

Місце когнітивної психології у системі психологічних наук, її значення для розвитку таких галузей як загальна психологія, психологія особистості, психологія розвитку, інженерна психологія, психологія праці, психотерапія.. Філософсько-методологічна база когнітивної психології. Витоки когнітивізму у біхевіоризмі, гештальтпсихології, структуралізмі. Вплив нейрофізіології та вчення про штучний інтелект. Фактори неокогнітивної революції. Аналогія між психікою, мозковою діяльністю та функціонуванням електронних обчислювальних пристроїв.

Тема 1.4. Основні теорії когнітивної психології.

Стисла історія когнітивної психології. Етапи розвитку когнітивної психології. Класичний когнітивізм та конструктивізм. Когнітивізм як похідна від необіхевіоризму. Класичні вчення та ідеї когнітивізму. Некласичний когнітивізм: вплив структуралістської методології, психологічної герменевтики. Трансформаційна граматики Н.Хомського. Н.Хомський та критика біхевіоризму. Теорія когнітивного дисонансу. Постнекласичний когнітивізм: конструктивізм. Особистісний конструктивізм.(конструктивний альтернативізм). Соціальний конструктивізм та конструкціонізм. Радикальний конструктивізм.

Розділ 2. Когнітивні моделі функціонування пізнавальних процесів та організації пізнавального досвіду особистості

Тема 2.1. Моделі сенсорно-перцептивного рівню пізнання.

Відчуття та сприймання як психічні процеси. Теорія формування перцептивних дій. Сприймання як процес прийняття рішень. Етапи категоризації перцептивного образу. Категорія як правило, за яким ми відносимо певні предмети спостереження до деякого класу. Поняття перцептивного захисту. Моделі вибіркової уваги. Модель з фільтруванням. Модель дільника. Увага, свідомість і підпорогове сприймання. Експериментальна парадигма для тестування підпорогового сприймання. Модель стадій візуального сприймання й уваги.

Тема 2.2. Когнітивні моделі пам'яті та мнемоніка.

Висхідні пункти когнітивістичних розробок. Нейрофізіологічні розвідки. Блоки пам'яті. Сенсорний реєстр (ультракороткотривала пам'ять). Короткотривале сховище інформації. Довготривале сховище інформації. Буфери між блоками. Кодування та декодування. Втрати інформації в системі. Явище інтерференції. Процедурна, семантична та епізодична пам'ять. Мнемоніка як сукупність прийомів, що полегшують зберігання, кодування і відтворення інформації з пам'яті.

Тема 2.3. Когнітивні моделі мислення.

Асоціаністські моделі мислення. Модель первісного (міфологічного) мислення у структурній антропології. Міф як повідомлення. Семіотична бінарна опозиція значень. Код бінарної опозиції. Еквівалентність опозицій. Операції міфологічного мислення. Теорія поетапного формування розумових дій. Трансформаційна граматики. Поверхнева структура. Глибинна структура. Правила трансформацій. Фокуруюча та скануюча стратегії прийому інформації при утворенні понять. Триархічна модель інтелекту. Компонентний інтелект, досвідний інтелект, контекстуальний інтелект.

Штучний інтелект та сприймання, мислення, творчість.

Тема 2.4. Когнітивні моделі розвитку особистості.

Теорія розвитку мислення. Аутистична, егоцентрична, соціалізована стадії. Вплив культури на інтелектуальний розвиток людини: Проблематика когнітивних стилів. Полезалежність – полenezалежність. Вузкий – широкий діапазон еквівалентності. Широта категорії. Рігидний – гнучкий пізнавальний контроль. Толерантність до нереалістичного досвіду. Фокусуючий – скануючий контроль. Згладжування – загострення. Імпульсивність – рефлексивність. Конкретна – абстрактна концептуалізація. Когнітивна простота – складність. Співвідношення стильових та продуктивних особливостей інтелектуальної діяльності.

Тема 2.5. Когнітивні моделі відносин особистості та соціуму.

Когнітивний напрям у психології особистості та соціальній психології. Теорія особистісних конструктів: Типи конструктів. Когнітивна складність особистості. Патологія систем конструктів. Теорія когнітивного дисонансу.

Некласичні та постнекласичні інтерпретації пізнавального досвіду. Гештальттерапевтична модель свідомості. Три зони усвідомлення: зовнішня, внутрішня, середня. Роль середньої зони усвідомлення у невротизації особистості.

Когнітивно-біхевіоральний напрям у психотерапії. Когнітивна терапія. Нейролінгвістичне програмування.

2. Лекційні заняття

Розділ 1. Вступ у психологію. Когнітивна психологія

Лекція 1. Тема 1.1. Вступ до психології

Перелік основних питань:

1. Особливості психології як науки. Об'єкт і предмет психології.
2. Особливості та аргументи існування психічної реальності.
3. Предмет психології, його історичні форми: душа, свідомість, несвідоме, поведінка, психічні явища, індивідуальний світ людського «я».

Завдання на СРС:

Відповісти на запитання для повторення і самоперевірки:

1. Обґрунтувати особливе місце психології серед інших наук.
2. Розкрити розбіжності між об'єктом і предметом науки взагалі та психології зокрема.
3. Аргументувати існування психічної реальності.

Література:

Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Конспект лекції.

Можна навести два головних визначення психології: 1) вчення про душу (на це натякають грецькі корені назви); 2) наука про закономірності розвитку та функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності. Психологія займає серед наук особливе місце. Досі точаться суперечки, до якої групи наук її віднести. Деякі науковці вважають психологію природничою наукою, адже вважається, що у якості самостійної науки її конституював експеримент, тобто метод, узятий з природничо-наукового способу отримання знання. Але на відміну від природничих наук психологія вивчає не зовнішній світ (природу), а внутрішній світ людини. Деякі науковці вважають психологію соціальною наукою, адже деякі з її явищ мають соціальну характеристику, живуть у суспільстві. Але не всі психічні явища можна зарахувати до соціальних. Є привід вважати психологію гуманітарною наукою, але теж не без застережень, що стосуються якраз методу експерименту, не характерного для гуманітарного знання. Розгляд об'єкта і предмету психології доцільно починати з визначення родових понять – об'єкту і предмета науки взагалі. Об'єкт науки можна визначити як реальність, яку наука вивчає, предмет як дослідницьку точку зору на об'єкт. Реальність існує об'єктивно, незалежно від знання дослідника про себе. Навіть якщо не буде науки, яка робить дану реальність об'єктом, реальність від цього не буде менш реальною. Предмет науки, оскільки він є дослідницькою точкою зору на об'єкт, від дослідника залежить, адже хтось у цій точці

має стояти і «зрити». До того ж, предмет, на відміну від об'єкта, у науці може бути не один, адже точок зору може бути декілька, певна їх множина.

Об'єкт психології – психічна реальність. Головні риси явищ, належних до цієї реальності (за Г.Челпановим): 1) не-даність у зовнішньому досвіді, 2) безпосереднє спостереження лише тією особою, яка їх переживає, 3) не-простягненість у фізичному просторі). Основні аргументи існування психічної реальності (психофізичний, психохімічний, психофізіологічний, психосоматичний, психосоціальний) будуються за єдиним принципом: реальність є достовірною, оскільки у взаємодії з іншими видами реальності вона виступає як самостійна. Головна ж мета аргументації стосується проблематики наукового статусу психології, адже властивості її об'єкта не задовольняють вимогам до науковості, характерним для природничих наук, виокремлених близько трьох століттями раніше. Об'єкт когнітивної психології визначається як частина об'єкту психології, пов'язана з пізнавальною активністю людини.

Предмет психології на відміну від об'єкта, є варіативним: його історичні форми (душа, свідомість, несвідоме, поведінка, психічні явища, індивідуальний внутрішній світ людини) суть окремі спроби осягнення психічної реальності. Душа (предмет філософської, або метафізичної психології) може бути визначена як сутність психічних явищ. Свідомість (предмет емпіричної психології) може бути визначена як сукупність психічних проявів, у яких людина може дати собі звіт. Несвідоме (предмет психоаналізу та інших напрямів глибинної психології) – це категорія, що позначає ідею про існування діяльності, не усвідомлюваної суб'єктом. Поведінка (предмет біхевіоризму та рефлексології) розуміється як сукупність нервово-м'язових реакцій. Психічні явища (найбільш поширений предмет сучасної психології) охоплюють на рівні явищ увесь психічний світ людини. Людина як суб'єкт психічного життя та індивідуальний світ людського «я» становлять новітні гуманістичні форми предмету психології.

Лекція 2. Тема 1.2. Методи психології

Перелік основних питань:

1. Наука як особлива сфера людської культури та творчої діяльності. Науковий метод у широкому сенсі.
2. Методологія та її рівні. Явище методологічної кризи у психології.
3. Загальна методика психологічного дослідження та її етапи.
4. Методи психології у вузькому сенсі. Класифікація методів психології.

Завдання на СРС:

Відповісти на запитання для повторення і самоперевірки:

1. Обґрунтувати особливості наукового методу в широкому сенсі слова.
2. Розкрити особливості етапів загальної методики психологічного дослідження.
3. Порівняти методи спостереження та експерименту.
4. Порівняти методи опитування та тестування.

Література:

Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Конспект лекції.

Існують такі основні форми культурної творчості: міфологічна, релігійна, художня, філософська, наукова, практична. Кожна з даних форм має власні традиційні засоби осягнення дійсності, кожна має власний сенс і самоцінність. Неможна погодитися із сцієнтистським протиставленням «найбільш досконалої» наукової форми усім іншим, проте й зводити наукову творчість до інших форм теж недоцільно – вона має власну специфіку, яка полягає у методологічно вивіреному, доказовому характері творчих побудов. Структура наукового знання включає емпіричний, теоретичний, метатеоретичний рівні. Тобто

теоретичне наукове знання виконує посередницьку роль між безпосереднім досвідним рівнем знання та загальним філософським. Особливості наукових відкриттів пов'язані з додержанням системи вимог методологічного характеру, серед яких – логічність, єдність і завершеність теоретичних побудов, а також досвідна верифікація теоретичних положень. Ця система відбивається на самій структурі наукових текстів, яка не є довільною, або бюрократично зумовленою, а відбиває основні шляхи та етапи наукового пізнання. Проте слід пам'ятати, що додержання цієї раціональної логіки ще не гарантує отримання значущих наукових результатів. Важливою є й ірраціональна сторона наукового пізнання – і у найбільш вагомих наукових відкриттях саме вона набуває найбільшої ваги (адже думка науковця, що знаходиться у пошуку на передньому краї науки, оперує не готовим знанням, яке потрібно укласти у систему, а рухається навпомацки у ситуації з великим рівнем невизначеності. Інсайт у науці (інсайт – психологічний механізм інтуїції) дозволяє долати перешкоди, нездоланні раціональним шляхом (саме так було побудовано, напр. періодичну систему хімічних елементів Д.Менделєєва). Але, звісно, інтуїтивний шлях у науковому пізнанні має бути повторений раціональним шляхом строгих умовиводів. До головних шляхів наукової творчості можна віднести індуктивний (від конкретних досвідних фактів до загального теоретичного висновку) та дедуктивний (від теоретичних положень до досвідної їх верифікації). Важливим є поділ на дивергентне та конвергентне мислення вченого, запропонований Дж.Гілфордом. Конвергентне – орієнтоване на точність висновків (воно передбачає віру у наявність одного вірного рішення: дивергентне – орієнтоване на оригінальність рішення. Особистісний характер наукового знання акцентовано М.Полані, який довів реальну залежність функціонування науки як логічної системи від суб'єктного фактору. М.Полані показав, що у кожному акті пізнання присутній пристрасний внесок особистості, що пізнає, і що цей додаток – не свідectво недосконалої, але нагально необхідний елемент знання. Наукові теорії – результати діяльності вченого – виконують ряд важливих функцій, серед яких 1) систематична експансія наукового знання за межі пізнаної сфери реальності, з метою відкриттів стабільних емпіричних зв'язків між подіями і змінними (теорія дозволяє побачити раніше не спостережені факти, емпіричні співвідношення); 2) евристичний вплив теорії – породжувати дослідження шляхом висування ідей, або навіть завдяки опору. (тобто, теорії виступають як провокації); 3) об'єднання відомих емпіричних відкриттів у рамках логічно послідовної й простої системи – у цьому сенсі теорією дарується простота (економність); орієнтувальна функція (теорія дозволяє уберегти спостерігача від багатоманіття поодиноких і побічних явищ. Однак, може спорудити перед його поглядом і шори парадигми). До нової теорії висуваються такі вимоги: 1) адекватність наукової теорії описуваному об'єкту; 2) можливість замінювати експериментальні дослідження теоретичними; 3) повнота опису певного явища дійсності; 4) можливість пояснення взаємозв'язків між різними компонентами в межах даної теорії; 5) внутрішня несуперечливість теорії та відповідність її дослідним даним; 6) економність. Теорія являє собою систему наукових концепцій, принципів, положень, фактів. Науковий метод у широкому сенсі можна визначити через такі його складові: методологія, методика, сукупність методів у вузькому сенсі.

Методологія – це вчення про основні точки зору та основні принципи, яких дослідник має дотримуватись, щоб утримувати дослідження у руслі наукового способу пізнання. Методологія має такі рівні: 1) філософської (логічної) методології; 2) технічної методології. Філософська методологія вивчає найбільш загальні властивості явищ, за якими одна наука відрізняється від інших. Філософська методологія є варіативною, але з цього не випливає, що нею можна нехтувати. Дослідник, який не дотримується філософсько-методологічних основ дослідження, вдається до найбільш грубих помилок, за якими легко виявити аматорський характер дослідження та брак психологічної освіти. У той же час немає певної системи принципів, яка була би обов'язковою для застосування в усіх випадках наукового дослідження. Філософсько-методологічну основу психологічного дослідження може скласти не лише позитивізм та діалектичний матеріалізм, але й метафізика, феноменологія, екзистенціалізм, релігійна онтологія, психоаналіз, структуралізм. Технічна методологія вивчає більш окремі, спеціальні властивості явищ у межах однієї науки. З того, що дослідник не схибив у виборі

методу й підібрав психологічний метод для психологічного дослідження, ще не слідує, що цей метод ідеально відповідає дослідженню саме того психічного явища, до якого його було застосовано. Не існує однієї універсальної філософської системи, яка б відмінила усі інші, так само не може бути й уніфікованого для всіх випадків психологічного дослідження переліку методологічних принципів, яких науковець повинен дотримуватись. Варіативність філософської методології знаходить реальне втілення у провідних методологічних конструктах сучасної психології, серед яких: психоаналітичний, структуралістський, діалектичний, онтологічний, екзистенціальний, феноменологічний. Розуміння пізнання у різних методологічних системах різне. Але можна виявити загальну тенденцію. Позитивістське і матеріалістичне розуміння творчості тяжіють до редукціонізму (зведення до іншого, нижчого, заперечення самоцінності феномену), спірітуалістське – до визнання самоцінності творчості як феномену, що має духовне джерело.

Наукову творчість можна вивчати на макрорівні (окремого наукового дослідження), мезорівнях (творчого шляху окремого науковця та колективу, наукової школи) і макрорівні (русі науки у світовому масштабі). Важливим явищем макрорівня наукової творчості є наукова революція. Революція в науці – період розвитку науки, під час якого старі наукові уявлення замінюються частково або повністю новими, з'являються нові теоретичні передумови, методи, матеріальні засоби, оцінки та інтерпретації, погано або повністю несумісні зі старими уявленнями. Дане поняття розроблювали А.Койре, Т.Кун. Згідно Куну, наукова революція визначається через зміну парадигм (тобто систем наукових ідей, які домінують протягом певного часу). Парадигма визначається на макрорівні наукової творчості, але її вплив пронизує всі рівні. Дослідження явища методологічної кризи у психології є конкретною розвідкою на тему наукової революції та зміни парадигм саме в історії та теорії психології. З точки зору змістово-методичної виділяють такі засоби методологічної кризи: метафора, мудрування, іронія, символ (І.П.Манюха). Кожний з названих засобів рухає науку вперед, але відкриває певні небезпеки, пов'язані із зловживанням, невиправданим покладанням надії. У історико-психологічному процесі методологічні кризи розгорнуті в часі. Культурно-історична модель методологічних криз у психології (І.П.Манюха) передбачає виокремлення таких кризових (революційних) періодів: 1) поняттєва криза (античність), 2) криза ставлення до минулого (Середньовіччя), 3) криза синтетичності (Відродження), 4) криза закону та досвіду (барокко), 5) криза узагальнення і систематизації (Просвітництво), 6) криза романтизму та екзистенції (XIX ст.), 7) ідеологічна криза (XX ст.). Цікаво, що зазначені кризи у відповідні періоди набули свого вирішення, але не остаточного. Тому вони у перетворених формах маніфестують і у наші часи, проявляючись у творчій діяльності конкретних вчених, наукових колективів і шкіл. Творчий шлях вченого у контексті історії науки складається з певних подій наукового характеру: дослідження, відкриття, побудовані теорії та ін. Історія науки як багаторівневий феномен передбачає розгляд індивідуальної наукової творчості в ширшому контексті – на рівні школи, парадигми. Але цілком детерміністський спосіб розуміння творчого шляху вченого був би невиправданим, адже у рамках суспільно, парадигмально детермінованих контекстів у вченого лишається здатність до вільних рішень і виборів. Отож, важливим є визначати певну міру самодетермінації та детермінації іншим. Життєвий і творчий шлях вченого також існують у тісному поєднанні. Строго кажучи, вони становлять один і той самий процес, але у різних горизонтах розгляду. Відповідно до індивідуальних наукових доль цікавим є питання про особливу функцію методології як «наукової совісті вченого». Гнучкість та стереотипізація у відношенні вченого до методологічних засад науки визначає його здатність піднятися над певною парадигмою, або перебувати в її шорах. Існують типології професійного потенціалу психолога (потенціалу пізнавального, перетворюючого ставлення, ставлення людяності) – які дозволяють типізувати і творчі шляхи вчених.

Методика – це черговість та послідовність пізнавальних дій у науці. Загальна методика психологічного дослідження нараховує 5 етапів: 1) вибір предмету дослідження; 2) теоретичне дослідження; 3) емпіричне дослідження; 4) аналіз і тлумачення отриманих даних; 5) змістовна презентація результатів дослідження. На першому етапі важливо пам'ятати, що

предмет дослідження має бути стороною (частиною) предмета психології. До того ж важливо, щоб цей предмет містив якусь проблему – пізнавального або перетворювального характеру. Другий етап передбачає розумову взаємодію дослідника із сутністю того явища, яке обрано у якості предмета. Результатом стає побудова авторської теорії, пояснювальної концепції, теоретичної моделі предмета дослідження, або, якщо дослідник не ставить теоретичних завдань, то його теорія може бути цілком запозиченою – за умови, що автор наведе всю історію питання і аргументує, чим саме така теорія може йому найбільш прислужитись у вирішенні емпіричних або практичних завдань. На третьому етапі дослідник вступає у взаємодію із реально-практичними проявами того явища, яке він вивчає. Якщо це дослідження експериментальне, то прояви мають вимірюватись на певній статистичній вибірці.

Методи психології у вузькому сенсі – це конкретні прийоми дослідження. Класифікація методів психології певною мірою відповідає етапам загальної методики, на яких ці методи застосовуються. Відрізняють 1) теоретичні, 2) емпіричні, 3) аналітичні методи, а також 4) методи організації психологічного дослідження. До теоретичних методів належать, наприклад, моделювання, реконструкція, типізація. До емпіричних – спостереження, експеримент, бесіда, опитування, тестування. Аналітичні методи поділяють на методи кількісного та якісного аналізу. Методи організації психологічного дослідження – це передусім лонгітюдний та метод зрізів. Певна річ, кожен метод має свій власний методологічний контекст застосування. На сьогодні у психологічній науці змагаються дві мета-традиції, кожна із власним типом науковості й специфічними вимогами до наукового знання: експериментально-орієнтована (на базі позитивізму і матеріалізму) та клінічно-орієнтована (на широкому спектрі фундаментів сучасних вчень-нащадків спіритуалістичної метафізики). Із цією дивергенцією пов'язано давню суперечку принципу творчості та принципу адаптації у поясненні психічної активності людини, які лежать в основі відповідно гуманітарної та природничо-наукової версій устрою психологічної науки. Гуманітарний та природничо-науковий способи мислення у психології мають довгу історію змагання. Перший є нащадком спіритуалістичного світобачення метафізичної психології, другий – нащадком вульгарно-матеріалістичних та позитивістських світоглядів, що разом утворили філософську основу наукової ідеології «сцієнтизму» (згідно з якою наукове знання і наукова творчість здатна замінити собою всі інші форми знання і творчості). Вплив сцієнтистської наукової ідеології на становлення наукової психології (перевага, отримана позитивістськими та вульгарно-матеріалістичними методологічними засадами), призвели до закріплення моделі психології, яку Ф.Ланге влучно назвав «психологія без душі». Акцентування ними адаптивної функції психіки та причинно-наслідкового принципу виявились у розуміння психіки не як окремого світу, а тільки як «відображення» світу зовнішнього. Це відображення цілком підкоряється завданням біологічної адаптації (у світобаченні вульгарного матеріалізму), або відтворення соціокультурної спадщини (у світобаченні діалектичного матеріалізму), але у всякому разі лишається без субстанціальності, зводиться до функції. Гуманістична традиція, що знайшла втілення передусім у клінічно-орієнтованій психології особистості, склала важливу альтернативу природничо-науковим і соціоцентричним моделям. Для неї властиве акцентування творчої функції психіки. Ідея самореалізації у творчості передбачає самоцінність психічної реальності (а не тільки функціональну значущість) і стає плідним вирішенням проблеми самодетермінації психічного. Також важливим локусом теоретико-методологічних суперечок стає проблема витоків творчого акту. Якщо природничо-наукові версії передбачають, що інновації є лише перекомбінацією минулих елементів досвіду, то екзистенціальна теорія творчості вказує на домінанту творення чогось з ніщо, що й буде ознакою творчості як духовно детермінованого феномену.

Лекція 3. Тема 1.3. Когнітивна психологія як галузь психологічного знання

Перелік основних питань:

1. Визначення поняття «когнітивна психологія» та її основні категорії.
2. Місце когнітивної психології у системі психологічних наук. Завдання когнітивної психології.
3. Когнітивна психологія як галузь та як наукова школа у психології.
4. Філософсько-методологічна база когнітивної психології

Завдання на СРС:

Відповісти на запитання для повторення і самоперевірки:

1. Обґрунтувати філософсько-методологічні засади проблематики психології пізнання.
2. Визначити сутність розбіжностей між когнітивною психологією як галуззю та напрямом психологічної науки.
3. Розкрити сутність основних завдань когнітивної психології.

Література:

Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Конспект лекції.

Розкриття сутності багатьох наук доцільно починати з етимології. Назва «когнітивна психологія» походить від лат. *cognitio* (пізнання) + гр. *psyche* (душа) + гр. *logos* (вчення). Термін «пізнання» може бути віднесений до усіх процесів, посередництвом яких сенсорне сприймання трансформується, зменшується, вдосконалюється, зберігається, відтворюється і використовується. Він має відношення до цих процесів навіть тоді, коли вони діють за відсутності відповідного стимулювання, наприклад у зображеннях, галюцинаціях. З того, що пізнанню надається таке широке визначення, безсумнівно слідує, що воно має місце в усіх припустимих діяльностях, які виконує людина; що кожне психологічне явище є когнітивним явищем. Проте, когнітивна психологія відноситься до будь-якої людської діяльності, навіть не власне пізнавальної. Когнітивна психологія – розділ психології, що вивчає когнітивні, тобто пізнавальні процеси людської психіки. Спеціалісти з когнітивної психології досліджують те, як люди розуміють, виявляють причини та знаходять рішення проблем, займаючись розумовими процесами, що слугують сполучною ланкою між стимулом та реакцією. Дослідження у цій області звичайно пов'язані з питаннями пам'яті, уваги, відчуттів, мислення, уяви, спроможності до прийняття рішень. Основні сфери дослідження когнітивної психології див. на рис. 1.

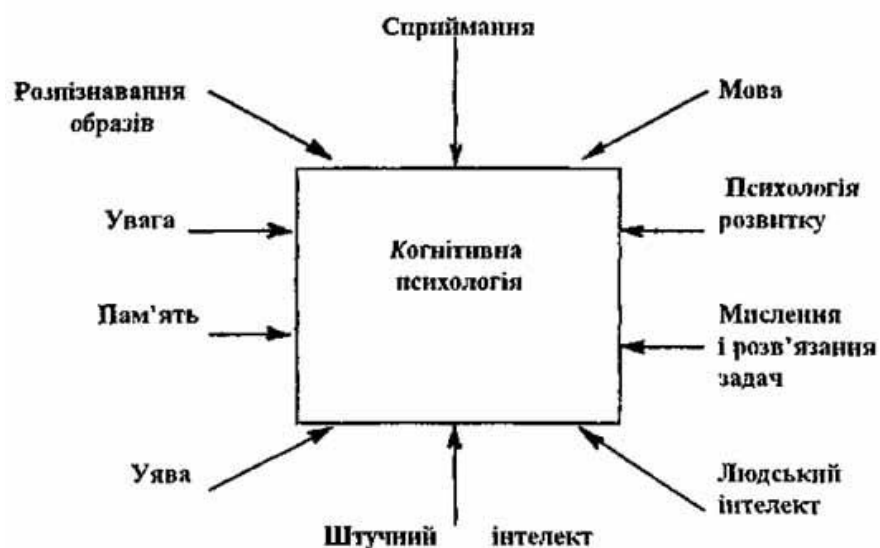

Рис. 1. Основні сфери дослідження когнітивної психології

Отже, сучасна когнітивна психологія складається з багатьох розділів, присвячених сприйманню, розпізнаванню образів, увазі, пам'яті, уяві, мові, мисленню, прийняттю рішення, розвитку пізнавальних здатностей особистості, а також природному інтелекту в цілому і штучному інтелекту почасти. Місце когнітивної психології серед інших психологічних наук (у цілісній сфері психологічного знання) можна визначити як окрему гілку на «Дереві психологічного знання», стовбуром якого виступає загальна психологія (у межах якої, зокрема, розробляється загальний категоріальний апарат психологічних наук, конями – історія психології, а верхівкою психологія особистості. Гілки на цьому дереві виокремлюються здебільшого за сферами діяльності людини, або за сферами її психічної життєдіяльності. Когнітивна психологія належить до тих «гілок» (галузей психологічного знання), які найбільш тісно пов'язані з іншими – не психологічними науками, а отже, зазнають їхнього впливу. Значний вплив на розвиток поняттєвого апарату когнітивної психології справила теорія інформації та дослідження в галузі штучного інтелекту, а також «нейронауки» (фізіологія нервової системи, передусім вищої нервової діяльності). Об'єктом когнітивної психології як окремої психологічної галузі слід вважати пізнавальний аспект психічної реальності, предметом – пізнавальну сферу особистості взагалі та належні до неї пізнавальні психічні явища. Є й більш вузьке розуміння предмету когнітивної психології: моделі пізнавальних процесів. Предмет когнітивної психології як навчальної дисципліни – когнітивні, тобто пізнавальні процеси людської психіки та психологічні механізми переробки інформації, які їх забезпечують. Основні категорії та поняття когнітивної психології склались під впливом загальної психології (пізнання, образ, відчуття, сприймання, увага, пам'ять, мислення, інтелект), кібернетики (зворотний зв'язок, керування інформаційними потоками), теорії (інформація, кодування-декодування, переробка інформації), нейронаук (іrrрадіація тощо). Завдяки використанню комп'ютерних метафор і термінології когнітивна психологія спромоглася отримати чималу користь від розквіту досліджень в області штучного інтелекту й інших галузях, що мають до цього відношення. Завдання когнітивної психології визначають відповідно до окремих її підгалузей. Серед них виокремлюють найбільш важливі: 1) когнітивна психологія вивчає, як люди одержують інформацію про світ; 2) як ця інформація репрезентується (уявляється) людиною; 3) як вона зберігається у пам'яті; 4) як ця інформація трансформується у знання; 5) як знання впливає на увагу і поведінку; 6) яким є співвідношення вербальних (словесних) і образних компонентів у процесах запам'ятовування і мислення. Крім цих (власне наукових) завдань, когнітивна психологія (вже не як галузь, а саме як напрям) вирішує і завдання ідеологічне: доказ вирішальної ролі знання в поведінці суб'єкта. Висновки когнітивної психології широко використовуються в інших розділах та галузях психології: в соціальній психології, психології особистості, педагогічній психології. Значна увага приділяється навчанню. Аналізується весь навчальний процес та окремі його ланки. Згідно Д. П. Озбелу та Дж. Брунеру, когнітивна психологія показує, що ефективне навчання можливе лише в тому випадку, коли новий матеріал, пов'язаний із вже наявними знаннями і вміннями, включається в існуючу когнітивну структуру. Окремі положення когнітивної психології лежать в основі сучасної психолінгвістики. Тісним є традиційний зв'язок когнітивної психології і з так званими нейронауками – тобто передусім фізіологією вищої нервової діяльності.

Слід зазначити, що на сьогодні словосполучення «когнітивна психологія» використовується як для позначення наукової галузі, так і для позначення наукової школи (або напрямку), яка зробила найбільший внесок у її розвиток. Інша назва цієї школи – когнітивізм. Зрештою, межі цих галузі та школи є не дуже чіткими та взаємопроникними, тому розуміння, про що йдеться у словосполученні, залежить від контексту. Якщо ми звертаємо увагу на пізнавальну сферу психічних явищ, або певну наявну у ній проблематику, то мова йде про наукову галузь. Якщо йдеться про певні погляди на пізнавальну сферу психічного, або про діяльність окремих видатних дослідників, то ми зазвичай маємо справу із когнітивізмом як науковим напрямом (або школою). Суть загальних уявлень напряму

когнітивної психології про психіку в тому, що вона є властивою живим організмам системою отримання, переробки та фіксації інформації. Тобто представників когнітивізму в психології цікавлять передусім інформаційні процеси, що їх вони уявляють за аналогією з функціонуванням обчислювальних приладів. Когнітивна теорія стверджує, що вирішення пізнавальних проблем приймають форму алгоритмів – правил, які не обов'язково розуміти, але які обіцяють рішення, або евристики (метод спроб і помилок) – правил, які зрозумілі, але не завжди гарантують рішення. У інших випадках рішення може бути знайдено завдяки інтуїції, раптовому усвідомленню взаємозв'язку. Когнітивна психологія має в своїй основі ряд аксіоматических припущень (Хабер, 1964): 1) уявлення про поетапну переробку інформації, тобто про те, що стимули зовнішнього світу проминають всередині психіки через ряд послідовних перетворень; 2) припущення про обмежену ємність системи переробки інформації. Саме обмеженість спроможності людини освоювати нову інформацію і перетворювати вже існуючу змушує шукати найбільш ефективні і адекватні засоби роботи з нею. Ці стратегії й моделюють когнітивні психологи. Також вводиться 3) постулат про кодування інформації в психіці. Даний постулат фіксує припущення про те, що фізичний світ відбивається в психіці в особливій формі, яку не можна звести до властивостей стимуляції. Когнітивізм у психології є поширеним не тільки на дослідження пізнавальних процесів, але й на інші галузі, наприклад, на психологію особистості. Когнітивні теорії особистості ґрунтуються на трактуванні людини як істоти, що розуміє, аналізує, оскільки людина перебуває у світі інформації, яку треба збагнути, оцінити, використати.

Філософсько-методологічна база когнітивної психології творчості виступає окремим випадком філософсько-методологічної бази психологічної науки, а отже, розкривати її має сенс, виходячи з поняття наукового методу у широкому сенсі (як наукового способу пізнання). Взагалі складові наукового способу пізнання: методологія, методика, методи – у когнітивно-психологічному дослідженні заломлюються певним чином. Якщо методологія – вчення про основні принципи, з яких повинен виходити дослідник, щоб притримуватись наукового способу пізнання, а філософська методологія вивчає загальні властивості явищ, за якими одна наука відрізняється від інших, то філософська методологія когнітивної психології центрована саме на методологічному забезпеченні окремої групи психічних явищ – пізнавальних. Останнє впливає на варіативність філософсько-методологічних підходів – у напрямку її звуження, а також домінування раціоналістичних філософських систем. Втім, можна вважати це звуження філософсько-методологічної бази когнітивної психології наслідком переважно ідеологічного впливу (мова йде перш за все про ідеологію сцієнтизму, яка має позитивістські філософські засади). Отже, гуманізація і гуманітаризація психологічної науки на засадах принципу методологічного плюралізму (П.Фейєрабенд та ін.) має це звужене філософсько-методологічне поле розширювати. До принципів сучасної когнітивної психології належить трактування людини як діяльної, активної до сприймання інформації особистості, яка керується певними планами, правилами, стратегіями. Для представників когнітивної психології характерна спрямованість досліджень на перехід від розуміння складного феномена до простого. Методологічно когнітивна психологія багато в чому ґрунтується на проведенні аналогії між перетворенням інформації в обчислювальному пристрої і пізнавальними процесами у людини. Також задіяна потрійна аналогія між психікою, мозковою діяльністю та функціонуванням електронних обчислювальних пристроїв. Так були виділені численні структурні «блоки» пізнавальних процесів, наприклад блоки сприймання, уваги, короткочасної і довготривалої пам'яті і т.д. Витоки когнітивізму простежуються передусім у біхевіоризмі (можна вважати, що саме з необіхевіоризму із його ідеєю «проміжних змінних» між стимулом і реакцією починається інтерес до внутрішніх умов пізнання та перетворень інформації), але також у гештальтпсихології, структуралізмі. Впливи нейрофізіології та вчення про штучний інтелект також містять філософсько-методологічний рівень (а саме позитивізм та вульгарний матеріалізм у якості методологічного фундаменту). В останні роки можна говорити про певну гуманітаризацію когнітивної психології, про відхід від класичних когнітивних моделей, похідних від інформатики та нейронаук, до більш повних і варіативних уявлень людського досвіду.

Факторами неокогнітивної революції став подальший розвиток структурної лінгвістики, а також психологічної герменевтики, а саме «нарративний поворот» у психології та психотерапії, після якого – вже у особистісному, соціальному та радикальному конструктивізмі відбувається звернення до особистісних карт досвіду, організованих як нарративний текст, із якими ототожнюється власне психічна реальність.

Лекція 4. Тема 1.4. Основні теорії когнітивної психології.

Перелік основних питань:

1. Стисла історія когнітивної психології. Етапи розвитку когнітивної психології. Класичний когнітивізм та конструктивізм.
2. Когнітивізм як похідна від необіхевіоризму. Класичні вчення та ідеї когнітивізму.
3. Некласичний когнітивізм: основні впливи. Трансформаційна граматики Н.Хомського. Н.Хомський та критика біхевіоризму.
4. Постнекласичний когнітивізм: конструктивізм, конструкціонізм.

Завдання на СРС:

Відповісти на запитання для повторення і самоперевірки:

1. Обґрунтувати поділ історії когнітивної психології на два етапи.
2. Розкрити особливості трансформаційної граматики Н. Хомського.
3. Розкрити відмінності між конструктивізмом та соціальним конструкціонізмом.

Література:

Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Конспект лекції.

Коли ми звертаємося до історії когнітивної психології (як історії розвитку ідей, уявлень, досліджень, внесків окремих вчених тощо), то маємо на увазі когнітивну психологію не як галузь науки, а саме як напрям. Отже, мова буде йти про історію когнітивізму – як певного способу наукового психологічного бачення. Когнітивна психологія розвинулась наприкінці 1950-х і на початку 1960-х років (хоча існують приклади когнітивного мислення у більш ранніх дослідників) на базі необіхевіористських стимул-реакторних моделей із наявністю «проміжних змінних». Когнітивний підхід деякі вважають радикальним протиставленням біхевіоризму, проте є сенс говорити радше про надбудову над біхевіоризмом, адже філософські підходи біхевіоризму та класичного когнітивізму в цілому збігаються, тільки до вульгарно-матеріалістичних положень додаються технократичні пояснювальні метафори. Основних етапів розвитку когнітивної психології можна виділити два: 1) класичний когнітивізм та 2) некласичний когнітивізм та конструктивізм.

Серед засновників когнітивної психології називають таких відомих американських психологів, як Дж. А. Міллер, Ж. Піаже, Г. Саймон, А. Ньюелл, Н. Хомський, Дж. Брунер, У. Найссер та ін. Вперше когнітивізм як напрям став відомим завдяки книзі Д. Бродбента «Сприймання і процес передачі інформації» у 1958 році. З того часу панівним зразком у цій галузі була пізнавальна модель обробки інформації, яку висунув Бродбент. Головне в його концепції – це спосіб мислення і пояснення психічних процесів, що розглядає їх як програмне забезпечення, встановлене у комп'ютері. Похідні від згаданої теорії класичного когнітивізму зазвичай відносяться до форм вхідних даних, твердження, розрахунку чи обробки даних і виведення даних. Статус самостійного напрямку науки когнітивна психологія отримала в 1960-і рр. Її поява в чому було обумовлено неприйняттям низкою великих дослідників теорії та методології класичного біхевіоризму. Когнітивна психологія повернулася до поняття психічного, а поведінка стала розглядати як результат пізнавальних процесів. Застосований у когнітивізмі й підхід структурної лінгвістики до мови як репрезентаційної системи первинного психічного знання, який дав змогу побудувати певні

моделі психічного пізнання: деревоподібну і сіткоподібну тощо. Найбільше розповсюдження отримав «обчислювальний» варіант класичного когнітивізму, де психіка уявляється у вигляді електронного устаткування з фіксованою спроможністю до перетворення сигналів. Тут головна роль відводиться внутрішнім когнітивним схемам і активності організму в процесі пізнання. Цей напрям виник під впливом інформаційного підходу.

Якщо класичний когнітивізм вийшов із біхевіоризму, а отже, мав природничо-науково спрямоване підґрунтя – в моделях позитивізму та вульгарного матеріалізму, то на неklasичний справили вплив більш гуманітарно орієнтовані вчення. Важливим є вплив структуралістської методології, психологічної герменевтики. Представник структурної лінгвістики Н. Хомський зміг спростувати поширений біхевіористський забобон, нібито дитина може вивчити мову шляхом навчання за механізмом умовного рефлексу. Виявилось, що дитина засвоює мову набагато швидше, ніж припускали відповідні умовно-рефлекторні моделі. Певний вплив на становлення неklasичної версії когнітивізму та поширення її на рівень пізнання цілісної особистості та процеси соціальної комунікації справила трансформаційна граматики Н. Хомського як одна з теорій опису природної мови, заснована на припущенні, що весь діапазон пропозицій будь-якої мови може бути описаний шляхом здійснення певних змін, чи трансформацій, над якимсь набором базових пропозицій. Розроблена Наумом Хомським у 50-х рр., нині теорія трансформаційної граматики є чи не єдиною застосованою лінгвістичною моделлю в США – хоча, у зв'язку з можливістю по-різному трактувати більшість центральних ідей даної теорії, вже всередині неї в даний момент існує кілька конкуруючих версій. Центральна ідея трансформаційної теорії полягає в тому, що поверхневі форми будь-якої мови – його пропозиції – є результатом взаємодії між кількома модульними підсистемами. Більшість версій трансформаційної граматики припускають, що два базові підсистеми з їх загального числа – це набір синтаксичних правил (обмежень) і набір семантичних правил. Синтаксичні правила визначають правильне розташування слів у реченнях (наприклад, пропозиція «John will eat the ice cream» правильно, оскільки складається з іменної групи «John» і наступної за ним дієслівної групи, або предиката, «will eat the ice cream»). Семантичні правила відповідають за те, щоб правильно інтерпретувати конкретне розташування слів у реченні (наприклад, «Will John eat the ice cream» є питанням). Синтаксичні правила можна далі поділити на базову граматику, яка генерує набір базових пропозицій, і трансформаційні правила, які дозволяють на основі базових пропозицій створити похідні пропозиції, або поверхневі структури. Також існує додатковий набір правил, які на основі поверхневих структур створюють вимовні вихідні пропозиції. Трансформаційні правила призначені для опису систематичних відносин в пропозиції, як то: відмінності між активною і пасивною пропозицією, глобальні відносини в реченні (наприклад, зв'язок між what і eat в пропозиції «What will John eat»), неоднозначності, причиною яких є одна й та сама форма пропозиції, виведена з двох різних базових пропозицій (наприклад, в пропозиції «They are flying planes» flying можна розглядати і як прикметник і як основний дієслово). Базова пропозиція «John will eat the ice-cream» може бути згенеровано простим набором синтаксичних правил, а потім, застосувавши до нього трансформаційні правила, можна побудувати похідний питання «Will John eat the ice-cream». За допомогою іншої послідовності трансформаційних правил можна побудувати пасивне пропозиція: «Will the ice-cream be eaten by John». В останньому випадку ми бачимо, що в пропозицію додалися нові елементи be і by, а також змінилися місце розташування і форма старих елементів пропозиції. Прикладом застосування трансформаційної граматики в контексті біхевіорально- та когнітивно-психологічних розвідок можна вважати становлення нейролінгвістичного програмування Ч. Гріндера та Р. Бендлера.

Особливою, постнеklasичною версією когнітивізму можна вважати конструктивізм. Конструктивізм акцентує ідею не-відображувальної, а конструктивної природи людського сприймання, роль індивідуальних конструктів у пізнанні та розумінні світу, мовну і культурно-історичну опосередкованість розумових процесів, ідеї конструктивного альтернативізму (безлічі засобів концептуалізації подій на базі двохполюсних конструктів) та плюралізму істини. До конструктивістських теорій відносять теорію особистісних

конструктивізм Дж. Келлі, психосемантичний підхід Ч. Осгуда та В. Ф. Петренко, радикальний конструктивізм Є. фон Глазерфельда, теорію автопоезиса У. Матурани і Ф. Варели, а також ідеї генетичної епістемології Ж. Піаже. Сюди ж інколи відносять культурно-історичну психологію Л. С. Виготського, символічний інтераціоналізм Дж. Міда, соціологічну феноменологію А. Шюца, теорію соціального конструювання П. Бергера і Т. Лукманна, теорію когнітивного диссонансу Л. Фестінгера. Соціальний конструкціонізм, що виник у середині 1970-х, являє собою більш радикальний погляд на проблеми особистості, свідомості, ментальних процесів і структур. Він уникає їхнього безумовного прийняття як деякої реальності і закликає до аналізу мови, дискурса, мікросоціальних процесів і відношень, культурно-історичних практик, у рамках яких ці «структури» й «процеси» визнаються дійсними. Відзначаючи цінність ідей конструктивізму, соціальні конструкціоністи критикують останній разом з іншими підходами в психології за некритичне прийняття існування безлічі різноманітних психічних структур, за наголошення ролі індивідуального суб'єкта й індивідуальних конструктивів у побудові образу світу (а не суспільства і дискурса); за визнання переваги одних «конструкцій» реальності над іншими. У рамках цього підходу здійснена всебічна критика різноманітних форм реалізму, об'єктивізму, емпіризму і есенціалізму в науці. Його представниками є К. Герген, Р. Харре і Дж. Шоттер, спорідненими виступають дискурсивна психологія Дж. Поттера і М. Уезерелл, а крім цього ряд нарративних теорій – концепція ідентичності Д. Макадамса, теорія діалогічного «я» Г. Херманса. Всі перераховані теорії і підходи поділяють погляд на знання як на інтерпретацію – історично зумовлену, а не позачасову, контекстуально верифіковану, а не універсально валідну, лінгвістично породжену і соціально-конвенціональну, а не просто когнітивно вироблену. Отже, з урахуванням всіх відмінностей, можна умовно об'єднувати соціальний конструкціонізм і конструктивістські теорії в рамках загальної конструктивістської парадигми. Поряд з ідеями конструктивізму і соціального конструкціонізму вирішальний вплив на формування цієї нової парадигми явили постструктуралізм, постмодернізм, герменевтика, феноменологія, різноманітні варіанти неомарксизму, критицизму, феміністська епістемологія.

Розділ 2. Когнітивні моделі функціонування пізнавальних процесів та організації пізнавального досвіду особистості

Лекція 5. Тема 2.1. Моделі сенсорно-перцептивного рівню пізнання.

Перелік основних питань:

1. Відчуття та сприймання як психічні процеси.
2. Теорія формування перцептивних дій.
3. Сприймання як процес прийняття рішень. Етапи категоризації перцептивного образу. Категорія як правило, за яким ми відносимо певні предмети спостереження до деякого класу.
4. Теорія перцептивного циклу.
5. Дослідження селективності уваги. Перцептивний захист.

Завдання на СРС:

Відповісти на запитання для повторення і самоперевірки:

1. Обґрунтувати психологічну сутність перцептивних дій.
2. Розкрити особливості розуміння сприймання як процесу прийняття рішень.
3. Розкрити сутність перцептивного захисту.

Література:

Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Конспект лекції.

Зовнішній пізнавальний досвід людина отримує із фізичної реальності через посередництво органів відчуття. В нас є два психічних процеси, які обумовлюють саму можливість актуального пізнавального контакту з зовнішнім світом, завдяки яким ми, зрештою, і отримали можливість хоч якихось знань про фізичну реальність. Відчуття і сприймання – не послідовні стадії обробки інформації, як вважали у ХІХ ст., а самостійні психічні процеси, які по-різному використовують актуальні дані, отримані від органів чуттів. Відчуття передбачає образнее відображення окремих сторін, властивостей предметів і явищ, які актуально подразнюють органи чуття. Сприймання передбачає відображення предметів і явищ, які актуально діють на органи чуття у формі цілісних образів. Характеристики відчуттів: модальність, інтенсивність, тривалість, локалізація. Їхні закономірності: наявність порогів, сенсорна адаптація, сенсibiliзація, сенсорна компенсація, сінестезія. Особливими властивостями сприймання є цілісність, структурність, предметність, константність, осмисленість, узагальненість, апперцепція. Відображення світу через відчуття і сприймання досягається у взаємодії людини з довкіллям. Це стверджували навіть ті психологи, які мислили переважно фізіологічно, як, наприклад, І.М. Сеченов. Психічні образи не є пасивним відбитком зовнішніх впливів на людину, а виникають у ході активного здобуття й обробки інформації з середовища. На фізіологічному рівні інформаційна взаємодія суб'єкта з довкіллям виявляється як рефлекс. Відчуття і сприймання є кільцевими рефлексорними актами з прямими й зворотними зв'язками. Для виникнення відчуття недостатньо збудження рецепторних зон органів чуття і передання нервових імпульсів у відповідні відділи мозку. Потрібним є зворотній зв'язок. Досягнувши мозку й зазнавши певної обробки, імпульси повертаються до рецепторів, змінюючи їхній функціональний стан та активізуючи моторні зони. Завдяки таким корективам оптимізується процес введення інформації, регулюється рівень чутливості до діючих подразників, інформація про характер пристосувальних реакцій разом із зовнішньою стимуляцією надходить до центральної нервової системи. Завдяки циклічним процесам обробки та перетворення інформації на різних рівнях нервової системи людина має змогу відчути якість та інтенсивність подразника, його тривалість, місцезнаходження в просторі, тобто відобразити всю повноту його властивостей. Вагому роль відіграють рефлексорні зворотні зв'язки у формуванні образів сприймання. Динаміка рефлексорних процесів, що забезпечують акти сприймання, є уподібненням до властивостей предметів, діючих на органи чуття. Так, рука, обмацуючи предмет, повторює його обриси. При цьому малюнок рухів руки відтворюється у станах збудження рецепторів, що знаходяться в м'язах. Отже, образ сприймання так само, як і відчуття, виникає в ході рефлексорної взаємодії організму з об'єктом і відображає результати цієї взаємодії. Проте чи все в нашому перцептивному досвіді можна пояснити рефлексорно? Найбільш складні його форми опираються такому поясненню.

Однією з когнітивних теорій, що належать до чуттєвого рівню пізнання зовнішнього світу, є теорія формування перцептивних дій (А.В. Запорожець). За нею, процеси відчуття і сприймання необхідно розглядати як дії, спрямовані на розв'язання певних завдань, що становлять пізнавальну чи практичну діяльність суб'єкта. Такі дії, названі перцептивними, забезпечують орієнтування в конкретній ситуації, виділення найважливіших для розв'язання конкретного завдання аспектів, здійснюють таку обробку інформації від органів чуття, яка веде до побудови образу, адекватного як предметів, так і завданням діяльності. До перцептивних дій належать рухи руки, що з тією чи іншою метою обстежує предмет, очей, що відтворюють контур предмета, виділяючи найсуттєвіші його ознаки. Залежно від завдання людина застосовує різні системи перцептивних дій, здобуваючи за їх допомогою необхідну інформацію. Перцептивні дії не зводяться до фізіологічних реакцій, хоча за своїми механізмами є рефлексорними. Основна характеристика цих дій визначається змістом взаємодії людини з довкіллям, тобто належить до психологічної, а не фізіологічної сфери. Перцептивні дії – особливий вид дій, що суттєво відрізняються від дій, спрямованих на задоволення потреб людини. Мета перцептивних дій – не зміна об'єктів та явищ, а одержання корисної інформації про їхні властивості й характеристики. Перцептивні дії в процесі індивідуального розвитку дитини проходять кілька етапів, які можна звести до двох: 1)

виникають спочатку як розгорнуті зовнішньорухові дії руки чи ока, що обстежують незнайомий предмет чи сукупність предметів і створюють їхні моторні копії. 2) поступово зовнішні перцептивні дії згортаються, втрачають свій зовнішньоруховий малюнок і створюють систему внутрішніх перцептивних дій, які становлять механізм зрілого сприймання. Це сприймання має вигляд миттєвого відображення об'єкта. Процес згортання перцептивних дій зумовлений формуванням у суб'єкта численних систем еталонів, якими є фіксовані в пам'яті найбільш інформативні ознаки предметів. Еталони, на яких базується чуттєве пізнання, суттєво зменшують кількість інформації, що вимагає переробки. Достатньо вловити лише кілька ознак предмета, щоб сформувався його цілісний образ. У дорослої людини – система перцептивних дій стає знову розгорнутою в таких ситуаціях: а) коли людина знайомиться з чимось новим; б) в складних умовах спостереження.

Згідно моделі когнітивіста Дж. Брунера, сприймання розглядається як процес прийняття рішень. Існують перцептивні категорії – набір правил об'єднання об'єктів: узагальнені дані про об'єкт, що зберігаються в минулому досвіді. Сприймання – рішення завдання класифікації, віднесення до категорії (операція умовиводу), тобто передбачає активність суб'єкта! Категорії розрізняються згідно їхній готовності. Категоризація залежить від мотивації. Міра істинності сприймання – це відповідність готовності категорії і ймовірності реальних подій. На основі певних характеристик або критичних властивостей впливу, відбувається вибіркове віднесення об'єкта до тієї, а не іншої категорії. Сприймання – процес категоризації, що відбувається несвідомо. Процес сприймання минає стадії: 1) пред'явлення об'єкта на дуже короткий час – первинна категоризація (у суб'єкта вже є перцептивна готовність на сприймання того або іншого об'єкта – категорія, готовність категорії до відкриття, до перенесення з минулого досвіду в нинішній; на цій стадії «значення» події може обмежуватися тільки тим, що це – «об'єкт, звук або рух»); 2) пошук ознак (несвідомий, якщо вони підтверджують категорію, свідомий – коли мало ознак, необхідним є пошук додаткових); 3) підтверджуюча перевірка; 4) прийняття остаточного рішення – відбувається завершення перевірки, характерна закритість до додаткових ознак. Підсумок: сприймання є процесом прийняття рішення, заснований на використанні відокремлювальних ознак. Процес використання ознак містить операцію умовиву. Категорію можна розглядати як набір правил. «Істинність» сприймання полягає в віднесенні стимулів до відповідних категорій.

За теорією перцептивного циклу У. Найссера, прогностичні схеми – це найважливіші для зору когнитивні структури, що підготовляють індивіда до прийняття інформації строго певного виду, а не будь-якого; вони управляють візуальною активністю. Сприймання – конструктивний процес прогнозування деякої інформації, що робить можливим для людини прийняття цієї інформації, коли вона виявляється доступною. Щоб зробити інформацію доступною, суб'єкту треба активно досліджувати оптичний потік. Ця активність спрямовується схемами. Результат дослідження оточення – виділена інформація – модифікує вхідну схему, це і є перцептивний цикл. Поняття перцептивного циклу пояснює, як відбувається сприймання значення поряд з формою і змістом. Коли ми сприймаємо настрій, ми знаходимося в іншому перцептивному циклі, ніж при сприйманні руху губ. Схема – одна з фаз активності – зв'язує суб'єкта з довкіллям. Термін «сприймання» відноситься до всього циклу, а не до окремої його частини. Схема – це та частина циклу, що є внутрішньою по відношенню до людини, що сприймає. Вона модифікується досвідом і тим або іншим чином специфічна по відношенню до сприйнятого. Схема: 1) приймає інформацію, що виявляється на сенсорній поверхні; 2) змінюється під впливом цієї інформації; 3) спрямовує рухи і дослідну активність. З біологічної точки зору схема – частина нервової системи. Функції схем: 1) формат – визначає, до якого вигляду повинна бути приведена інформація, щоб можна було їй дати адекватну інтерпретацію; 2) план збору інформації про об'єкти і події; 3) схема як виконавець плану – це структура дії, причому активність схеми не залежить від зовнішнього джерела енергії; 4) мотиви – це більш широкі схеми, працюючі в більш великому масштабі; 5) схема як генотип – вона робить можливим розвиток по деяким певним

напрямок, але конкретний характер цього розвитку визначається тільки взаємодією зі середовищем.

У інших теоріях чуттєвого рівня пізнання на перший план виходить увага. Існують когнітивні моделі вибіркової уваги: 1) модель з фільтруванням; 2) модель дільника, якими можуть користуватись люди. Увага, свідомість і підпорогове сприймання знаходяться у тісній взаємодії, що й дозволяє вивчати їх разом. Когнітивістами створена експериментальна парадигма для тестування підпорогового сприймання, за якою побудовано модель стадій візуального сприймання й уваги. Цікавим є також поняття перцептивного захисту. Сас феномен перцептивного захисту був відкритий Дж. Брунером і описаний як засіб за допомогою якого людина уникає сприймання загрозливих і травмуючи стимулів стимулів. Така «огорожа» не означає, що індивіду властиво взагалі обминути той стимул, що несе йому загрозу. Але, по-перше, було встановлено, що у людини існує ієрархія порогу розрізнення різних стимулів, по-друге, було доведено, що феномен перцептивного захисту важливий для розуміння мотивації перцептивного процесу. Поняття перцептивного захисту може бути розтлумачено як спроба ігнорувати якісь риси сприйнятого об'єкту і як спроба збудувати певну перепону його впливу на суб'єкта пізнання. Важливо врахувати три характеристики перцептивного захисту: 1) емоційні стимули, що лякають або турбують, мають більш високий порядок розпізнання, ніж нейтральні; 2) у цьому випадку немов би «витягаються» що заміщаючі когніції, що відвертають розпізнання загрозливих сигналів; 3) часто захист вибудовується, якщо навіть сигнал нерозпізнаний: індивід від нього немов би «закривається». З цього Брунер і Постмен сформулювали принципи селективності сприймання, серед яких: а) принцип захисту (стимули, що суперечать очікуванням суб'єкта або носії потенційно ворожої інформації, пізнаються гірше і наражаються на більше викривлення); б) принцип настороженості (стимули, загрозливі для цілісності індивіда, що можуть призвести до серйозних порушень у психічному функціонуванні, розпізнаються швидше за інші).

Лекція 6. Тема 2.2. Когнітивні моделі пам'яті та мнемоніка

Перелік основних питань:

1. Процеси та структура пам'яті.
2. Плюралістична модель пам'яті Р. Аткинсона і Р. Шифріна.
3. Голографічна модель функціонування психіки.
4. Мнемоніка.

Завдання на СРС:

Відповісти на запитання для повторення і самоперевірки:

1. Обґрунтувати психологічну сутність когнітивістичних розробок пам'яті.
2. Розкрити особливості розуміння процесів пам'яті у когнітивізмі.
3. Розкрити сутність мнемоніки.

Література:

Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Конспект лекції.

Під пам'ятю зазвичай розуміють сукупність чотирьох процесів, названих мнемічними на честь давньогрецької богині Мнемозіни: запам'ятовування, збереження, відтворення й забування. Висхідні пункти когнітивістичних розробок пам'яті – це моністичні (біхевіористи) та плюралістичні (функціоналізм) спроби її моделювати. У моністичній версії вся пам'ять тлумачиться, як єдине сховище, плюралістичні передбачають виділення окремих сховищ, або так званих блоків пам'яті, таких як сенсорний регістр (ультракороткотривала пам'ять), короткотривале сховище інформації, довготривале сховище інформації. На авторів моделей справили враження нейрофізіологічні розвідки, а також кібернетика, теорія інформації.

Буфери між блоками, кодування та декодування, втрати інформації в системі, явище інтерференції (втрати інформації через її накладення) – всі ці терміни отримані з природничої або технічної сфери. У переважно структурному розумінні когнітивізму і процесуальний аспект пам'яті розуміється як чотири стадії функціонування певної технічної системи. 1. Стадія фіксування (кодування) – стадія, під час якої інформація, що підлягає засвоєнню, наражається на переробку різними засобами (наприклад, за смыслом). 2. Зберігання – активне або пасивне (довільне і мимовільне) перетворення (трансформація) запам'ятованої інформації. 3. Відтворення – відновлення (реконструкція) раніше запам'ятованого матеріалу. Процес відтворення включає в себе процеси пригадування і згадування. Пригадування – довільне вивантаження з довготривалої пам'яті образів минулого. Спомин (згадування) – мимовільне вивантаження з довготривалої пам'яті образів минулого. Пізнавання – ідентифікація (пізнання) об'єктів або явищ як раніше відомих у момент безпосереднього контакту із ними. 4. Забування – процес, зворотний зберіганню, що характеризується зменшенням можливості відтворити або дізнатися про запам'ятований матеріал.

Сучасна когнітивна модель пам'яті має досить давню історію. Ще Н. Вінер в 1948 р. розділив пам'ять на поточну і постійну. Ця ідея була підхоплена психологами у 1950-1960 рр. і втілювалася у виділення короткотривалої і довготривалої пам'яті. Приблизно в той же час з'явилися поняття «оперативна пам'ять», «робоча пам'ять», «каталожні шухляди», «регістри» і «буфери». Р. Аткинсон і Р. Шифрін (1968) розробили модель пам'яті, ввівши додаткові елементи: не тільки структурні, але й динамічні. В основу цієї моделі легла гіпотеза про наявність трьох різних типів пам'яті: 1) сенсорні реєстри: для кожної сенсорної модальності (наприклад, для зору, слуха) є окремий вид пам'яті, і кожна з них утримує інформацію на дуже короткий термін, залишаючи її практично неінтерпретованою (іконічна і ехоїчна пам'ять); 2) короткотривала пам'ять володіє дуже обмеженим обсягом і утримує інформацію тільки на декілька секунд завдяки повторенню (людина при цьому повторює слово або інші вербальні сигнали для себе), і вона виявляється в двох аспектах. В одних випадках її визначають як набір елементів, що складають поле нашої уваги. В інших – як інформацію з довготривалої пам'яті, що активна в даний момент; 3) довготривала пам'ять: її обсяг дуже великий, вона зберігає інформацію на тривалі періоди, можливо, на все життя. Згідно цій моделі, інформація не просто перекачується з одного блоку в інший, а копіюється шляхом перекладу в інші коди. Спочатку інформація надходить на численні сенсорні реєстри, де кожний стимул характеризується набором первинних ознак. Далі інформація надходить у короткотривале сховище, де вона зберігається впродовж деякого періоду часу, тривалість якого звичайно залежить від індивіда. Для підтримання інформації в цьому сховищі досліджуваний створює своєрідну буферну ємність для повторення, здатну утримувати невелику кількість елементів (сім-дев'ять цифр) впродовж приблизно 30 с. Автори виділили в короткотривалому сховищі особливу слухову вербально-мовну систему, що забезпечує повторення інформації. Кожний з елементів, що надходять у буфер, витісняє один з елементів, що вже знаходяться там. Надходження елементів у буфер може контролюватися. Тому короткотривале сховище можна вважати оперативною пам'яттю. Короткотривале сховище зв'язане з довготривалим, звідки можуть надходити «вербальні асоціації» і необхідна для виконання поточних завдань інформація. Вивантаження інформації з довготривалого сховища вимагає відповідного вибору стратегії. Однієї з операцій управління потоком інформації є її повторення у короткотривалому сховищі. Інформація з короткотривалого сховища надходить у довготривале в результаті перекодування в особливий код, який структурує інформацію, забезпечуючи завдяки цьому її довготривале зберігання.

Також із проблемами пам'яті пов'язана відома ідея когнітивної психології – розробка голографічної моделі функціонування психіки. Ця модель, вміщена у роботах К. Прибрама, стала результатом його співробітництва з відомим американським психологом і фізіологом К. Лешлі. К. Прибрам допоміг останньому в систематизації результатів досліджень з резекції частини головного мозку у тварин. К. Прибрам зробив висновок, що пам'ять і наявні навички зберігаються і після вилучення просторих ділянок мозку. Це означає, що пам'ять і вироблені

навички розподілені по всьому обсягу мозку, а не локалізовані в його певних ділянках. Прибрам використав роботи фізика Д. Бома й уподібнив функціонування пам'яті до фізичної голограми. Сутність голограми полягає в збереженні на матеріальному носії результатів інтерференції двох електромагнітних хвиль, від когерентних джерел. Одне з джерел являє собою відображення певного об'єкту, а при інтерференції цих двох джерел відбувається формування інтерференційного зображення у вигляді світлих і темних кілець. Освітлення голограмми променем лазера призводить до появи об'ємного зображення об'єкту, що зафіксувався в голограмме. Особливість голографічної матриці полягає в тому, що при відділенні від неї частини будь-якого розміру в цій частині зберігається вся картина цілком, хоча і менш чітка. Запропонована Прибрамом голографічна модель не отримала загального визнання наукового співтовариства, але обговорюється відомими психологами, а також грає важливу роль у транс персональній традиції.

Мнемоніка – це сукупність прийомів, що полегшують зберігання, кодування і відтворення інформації з пам'яті. Прикладний арсенал сучасної мнемотехніки складається з великого набору уніфікованих прийомів. Серед основних мнемонічних прийомів і засобів можна виділити наступні: 1) ритм і рима є елементарними формами мнемоніки. Ритм – це природний принцип упорядкування інформації, люди мимовільно застосовують його, коли раз за разом повторюють дані, дотримуючись одного і того ж ритму або водночас підбираючи рими до них; 2) літерний код – утворення смислових фраз з початкових (або цілеспрямовано присвоєних) літер важливої інформації. Іншою простою формою мнемоніки є використання акронімів, принцип яких полягає в створенні слова з початкових елементів, що вимагається запам'ятати; 3) асоціації – знаходження яскравих незвичайних асоціацій, що з'єднуються з потрібною інформацією; 4) перегруппування інформації у пари дозволяє скоротити наполовину обсяг інформації для запам'ятовування; 5) співзвуччя термінів або іноземних слів із допомогою співзвучних вже відомих слів або словосполучень; 6) засіб «римської кімнати» – привласнення запам'ятовуваним об'єктам окремих місць у добре відомій кімнаті.

Лекція 7. Тема 2.3. Когнітивні моделі мислення.

Перелік основних питань:

1. Загальна характеристика мислення.
2. Історичні спроби моделювати мислення. Асоціаністські, структуралістські моделі.
3. Типи мислення за Дж. Брунером.
4. Інтелект та штучний інтелект у когнітивізмі.

Завдання на СРС:

Відповісти на запитання для повторення і самоперевірки:

1. Обґрунтувати психологічну сутність мислення.
2. Розкрити особливості когнітивних моделей мислення.
3. Розкрити сутність первісного мислення за К. Леві-Стросом.

Література:

Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Конспект лекції.

Мислення – психічний процес узагальненого і опосередкованого пізнання суттєвих ознак предметів і явищ дійсності (в широкому сенсі) або процес постановки і вирішення завдань (у вузькому сенсі). Мислення оперує поняттями і приймає на себе функції узагальнення і планування. Завдання мислення – розкриття відносин між предметами, виявлення зв'язків відділення їх від випадкових збігів. Функція мислення - розширення меж пізнання шляхом виходу за межі чуттєвого сприйняття. Мислення дозволяє за допомогою умовиводи розкрити те, що не дано безпосередньо в сприйнятті. Психологічний механізм

мислення – опосередкування. Мислення опосередковано знаками. Знаком може бути дія (наочно-дійове мислення), образ (наочно-образне мислення), слово (поняттєве, або абстрактно-логічне) У своєму становленні мислення проходить дві стадії – допоняттєву і поняттєву, або три форми: наочно-дійове, наочно-образне, абстрактно-логічне. Мислення відбувається за допомогою розумових операцій, таких, як порівняння, аналіз, синтез, абстракція і узагальнення. У порівнянні мислення зіставляє речі, явища і їх властивості, виявляючи схожість і відмінності, що призводить до класифікації. Аналіз - уявне розчленування предмета, явища чи ситуації для виділення складових елементів. Таким чином ми відокремлюємо та полишаємо неістотні зв'язки, які були дані в сприйнятті. Синтез - зворотний аналізу процесу який відновлює ціле, знаходячи суттєві зв'язки і відношення. Абстрагування – це уявне відокремлення одних ознак і властивостей предметів та явищ від інших їхніх рис і від самих предметів (явищ), яким вони властиві. Виокремлення в процесі абстрагування ознак предмета і розгляд їх незалежно від інших його ознак стають самостійними операціями мислення. Абстрагування готує ґрунт для глибокого узагальнення. Узагальнення виявляється в мисленнєвому об'єднанні предметів, явищ у групи за істотними ознаками, виокремленими в процесі абстрагування. Узагальнення – це продовження і поглиблення синтезу за допомогою слова. Узагальнення виокремлених рис предметів та явищ дає змогу групувати об'єкти за видовими, родовими й іншими ознаками. Конкретизація – повернення до індивідуальної неповторності предмету мислення.

Успіхи когнітивної психології, особливо протягом останніх років, призвели до створення величезного арсеналу методів дослідження і теоретичних моделей, які допомагають виявити і пояснити деякі факти, що стосуються мислення, а також помістити їх в цілком переконливу структуру логічною психологічною теорії. Вважається, що їх попередники специфіку мислення у своїх моделях здебільшого нівелювали. Асоціаністські моделі мислення передбачали, що мислення – це спроможність до узагальнення отриманих чуттєвих даних шляхом абстрагування від їхніх несуттєвих особливостей з допомогою логічних (уявних) операцій.. Застосовувався основний принцип філософії сенсуалізму: *Nihil est intellectu, quod non prius fuerit in sens* – немає нічого в розумі, чого не було б раніше у відчуттях. Отже, в асоціативній психології вмістом мислення були суб'єктивні відчуття, образи сприйняття і уявлень, а також формально-логічні дії суб'єкта зі знаками і іншими засобами узагальнення. Але мислення в асоціативній психології – це завжди образне мислення, а його процес – мимовільна зміна образів і накопичування асоціацій. Незважаючи на вплив логіки, раціональне пізнання завжди зводилося до чуттєвого. Так, Т. Циген розглядав поняття як «асоціацію уявлень», судження – «асоціацію понять», а умовивід – «асоціацію суджень». Представники Вюрцбургської школи (О. Кюльпе, Н. Ах, А. Біне) вперше сформулювали положення про специфічний вміст мислення, що не зводиться до відчуттів і сприйняття. «Чистої» чутливості асоціативної психології вони протиставили «чисте» мислення. Значний внесок у моделювання мислення зробила гештальтпсихологія, у її моделях значна роль приділяється інсайту. Біхевіоризм мислення зводив до мовлення. Цікавою спробою моделювання первісного мислення відома структурна антропологія К. Леві-Строса. Останній у аналізі первісного мислення застосував семіотичні бінарні опозиції, які вивчав на міфологічному матеріалі. Згідно даній моделі, міф трактується як повідомлення, а основний його зміст складають семіотичні бінарні опозиції – пари антонімічних значень, які позначають головну проблему міфу. Кожна з опозицій характеризується кодом – контекстом, до якого належить. Серед опозицій різних кодів наявні відношення еквівалентності. Для кожної культури властивий власний набір еквівалентних опозицій, який дозволяє вирішувати основні життєві проблеми на міфологічному рівні. Проте, головна мета міфологічного мислення – заспокоїтись, примирити опозиції. У міфологічному мисленні К. Леві-Строс виявив три основних операції: 1) суміщення опозицій; 2) перенесення бінарності; 3) введення медіаторів. Інша модель мислення запропонована на фундаменті структурної лінгвістики – трансформаційної граматики Н. Хомського. Важливими поняттями трансформаційної граматики стали поверхнева структура та глибинна структура (мовлення, мислення), а також знайдені ним правила трансформацій.

Когнитивний психолог Дж. Брунер за характером сприйнятої інформації і відповідним типом її репрезентації виділяє в профілі мислення чотири базових і шість комбінованих видів. До базових типів він відносить предметне, образне, знакове і символічне мислення. 1. Предметне мислення нерозривно зв'язане з предметом у просторі й часі, здійснюється як перетворення інформації за допомогою предметних дій. Операції предметного мислення виконуються строго послідовно. Його результатом є думка, втілена у новій когнитивній конструкції. Таким типом мислення володіють люди з практичним складом розуму. 2. Образне мислення здійснюється за допомогою маніпулювання образами предметів, коли його властивості сприймаються отвлеченно від безпосереднього носія. Таким мисленням володіють люди з художнім складом розуму. 3. Знакове мислення оперує інформацією на рівні умовиводів. Знаки групуються в більш великі структури, результатом є думка в формі поняття або висловлювання, що фіксує істотні відношення між предметами і явищами. Це тип мислення людей з гуманітарним складом розуму. 4. Символічне мислення перетворює інформацію за допомогою логічних операцій, його результатом є думка, висловлена у вигляді структур або формул, що фіксують істотні відношення між символами. Таке мислення характерно для людей з математичним складом розуму. На чотирьох базових видах мислення, а отже і засобах репрезентації, засновані наступні комплексні типи: предметно-образне (практичне), предметно-знакове (гуманітарне), предметно-символічне (операторне), образно-знакове (художнє), образно-символічне (технічне) і знаково-символічне (теоретичне) мислення. *Теорія мислення Дж. Брунера передбачає «научіння шляхом відкриттів».* Еволюцію людського мозку і мислення людини Дж. Брунер вважав результатом трьох «хвиль відкриттів» (наукових революцій). Перша пов'язана з винаходом механічних машин і пристроїв, що значно поширили моторну спроможність людини. Друга (винахід радіо і телебачення) збільшила сенсорні можливості людини: спроможність краще бачити і чути, почувати і відчувати на відстані без безпосереднього контакту зі світом предметів. Створення мов програмування і комп'ютерних систем ознаменувало третю хвилю наукових відкриттів, що вплинула на інтелектуальну спроможність людини. Дж. Брунер провів пряму паралель між історією наукових відкриттів і системами репрезентацій, що використовують діти протягом розумового розвитку. Розвиток мислення й інтелекту здійснюється як послідовна зміна систем репрезентацій: від інактивної (рухової) репрезентації через іконічну (образну) репрезентацію до символічної репрезентації.

Серед інших проблем когнітивістського погляду на мислення слід відзначити стратегії прийому інформації при утворенні понять. Фокусуюча та скануюча стратегії зазвичай відрізняються і видом мислення, який у них застосований. Окрему проблему когнітивістського підходу до мислення становить моделювання інтелекту. Триархічна модель інтелекту Р. Стернберга передбачає таку ієрархію: компонентний інтелект, досвідний інтелект, контекстуальний інтелект. У його теорії інтелект розглядається як розгалужена інформаційна система, яка слугує пристосуванню людини до навколишнього середовища. Його базовими принципами триархічної теорії були постулати про інтелект, який можна визначити як вид розумової саморегуляції, розумового управління усім життям конструктивним цілеспрямованим способом. Розумова саморегуляція людини містить три основні елементи: адаптацію до навколишнього середовища, вибір середовища, сумісного з індивідом, і змінювання навколишнього середовища. Також когнітивна психологія неодноразово зверталася до проблем штучного інтелекту. Оскільки матеріалістичний та позитивістичний світогляд серед когнітивістів є дуже поширеним, їх окрилювали певні надії на штучне створення справжніх інтелектуальних систем, проте слід зазначити, що штучний інтелект від природного відрізняється тим, що є більш, або менш довершеною імітацією зовнішніх процесів та ознак інтелектуальної діяльності.

Лекція 8. Тема 2.4. Когнітивні моделі розвитку особистості.

Перелік основних питань:

1. Теорія розвитку мислення в онтогенезі за Ж. Піаже.
2. Теорія розвитку мислення в онтогенезі за Дж. Брунером.
3. Когнітивні стилі особистості.

Завдання на СРС:

Відповісти на запитання для повторення і самоперевірки:

1. Обґрунтувати психологічну сутність розвитку мислення за Ж. Піаже.
2. Розкрити особливості когнітивних моделей мислення.
3. Розкрити сутність когнітивного стилю.

Література:

Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Конспект лекції.

Можемо зазначити, що звернення когнітивної психології до вивчення особистості зовсім не означає, що в особистісно-орієнтованих когнітивістських дослідженнях не вивчається мислення. Навпаки, когнітивісти, які займаються персонологічними дослідженнями, вбачають у особистості саме мислячу людину, а в мисленні – головний особистісний компонент. Стадії розвитку інтелекту за Ж. Піаже (автором, якого вважають близьким до когнітивізму), виділяються такі: 1. *Стадія сенсомоторного інтелекту.* Стадія отримала назву за домінуючим засобом реагування дитини на навколишній світ: за допомогою сенсорних і моторних схем поведінки. У цей час майже повністю буде відстунє мовлення і внутрішні репрезентації. Дитина – егоцентрична, у неї спочатку буде відстунє всяка самосвідомість. Вона живе «тут і зараз», у світі, де об'єкти існують тільки тоді, коли дитина безпосередньо їх сприймає і маніпулює ними: «з очей геть – із серця вон». Поняття об'єкту виникає після 6 місяців, коли дитина буде вже шукати приховану іграшку, зберігати уявлення про об'єкт свого попереднього досвіду. На сенсомоторній стадії діти здатні до небагатьох вроджених рефлексорних реакцій (сосання, хапання, переведення погляду). Потім жорсткі рефлексии поступово перетворюються в пластичні форми поведінки. Дитина освоює навички рішення практичних задач. Наприклад, за допомогою простих пристроїв може дістати предмети поза зоною досяжності. До досягнень сенсомоторної стадії можна віднести: 1) спроможність до символізації й узагальнення, виникнення мовлення до кінця періоду прискорює розумові процеси і робить можливим перехід до когнітивної інтерпретації світу; 2) відкриття того, що світ продовжує існувати навіть тоді, коли він недосяжний органам відчуттів; 3) спроможність координувати складні дії (наприклад, візуальні та моторні навички); 4) пізнавання причинно-наслідкових взаємовідносин і спроможність до цілеспрямованих дій. 2. *Стадія доопераціонального мислення.* Ця стадія звичайно ділиться на дві підстадії: допоняттєву та інтуїтивну. На допоняттєвій стадії дитина набуває спроможності до внутрішньої (психічної) репрезентації об'єктів, але реагує на всі схожі об'єкти як ідентичні. Характерною рисою їхнього мислення залишається трансдуктивна логіка – міркування від окремого до окремого. До чотирьох років (на інтуїтивній стадії) мислення стає більш логічним, хоча керується сприйняттям. Такий характер мислення не дозволяє дітям вирішувати задачі на збереження маси. Для дітей цього віку характерно егоцентричне мислення і проблеми з класифікацією. 3. *Стадія конкретних операцій.* У 7-8 років діти вчиняють перехід від доопераціональної стадії до стадії конкретних операцій, від дологічного (егоцентричного) мислення до мислення згідно правилам логіки. Центральним поняттям для характеристики даного періоду є поняття операції. За Ж. Піаже, операція – ця дія, що здійснюється в розумі, і є результатом інтеріоризації фізичних схем сенсомоторного періоду; дія, упорядкована і загальна; дія комбінована, що здійснена всередині упорядкованої

системи операцій. Головною особливістю операціонального мислення є оберненість, те є спроможність системи повернутися до висхідного. 4. *Стадія формальних операцій*. На даній стадії когнітивного розвитку мислення підлітків стає гіпотетико-дедуктивним. Вони здатні висувати гіпотези і вирішувати абстрактні задачі, здатні мислити дедуктивно (від загального до окремого) без опори на конкретику. Отже, за Ж. Піаже, розвиток мислення здійснюється від егоцентризму або центрації через послідовну зміну ряду стадій і закінчується до 14-15 років децентрацією, як спроможністю приймати іншу точку зору.

Згідно Дж. Брунеру, пізнання, послідовний і розумовий розвиток дитини починається з сенсомоторного відображення дійсності. Ніщо не може бути включене в нашу думку, якщо спочатку не минуло через наші почуття (сенсорику) і рухову активність (моторику). Дитина вступає в безпосередній контакт з оточуючими предметами, не довіряє очам, має все обмацати своїми руками, дізнатися, що знаходиться всередині предметів. При цьому речі не вивласнюються від його відчуттів, а є їхнім продовженням, набувають «репрезентацію в м'язах», формується певна навичка і виникає інактивна (рухова) репрезентація. Даний механізм засвоєння практичного інтелекту (наочно-дієвого мислення у вітчизняній термінології) не є винятковим привілеєм перших років життя. Всяка нова практична діяльність починається зі стадії сенсомоторного відображення дійсності. Дж. Брунер ніколи не наполягав на жорстких часових межах стадій когнітивного розвитку. У міру розумового розвитку відбувається заміщення безпосереднього маніпулювання предметами на маніпулювання їхніми образами в свідомості дитини. Дитина інтеріоризує («переносить всередину») і фіксує в пам'яті сприйняті раніше предмети. Така внутрішня репрезентація отримала назву іконічного відображення. Це період переважного розвитку пам'яті й наочно-образного мислення. Дві названі вище стадії розвитку мислення засновані на навченні та сприйнятті як процесах обробки інформації. Вони відбивають нашу потребу в спрощенні й осмисленні довкілля. В результаті цього спрощення й осмислення, концептуалізації й класифікації формуються поняття або категорії (групи споріднених об'єктів або подій). В цьому сенсі категорія є і поняттям (концептом), і об'єктом сприйняття (перцептом), і правилом для віднесення об'єктів в один клас. Поступово світ предметів та образів залишає місце поняттям як символічному відображенню дійсності. При цьому, спираючись на ранню теорію Л. С. Виготського, Дж. Брунер у формуванні понять головне значення відводить слову. Назвати предмет – значить мати про нього уявлення (поняття). Так у підлітковому та юнацькому віці здійснюється формування символічних репрезентацій і становлення стадії символічного відображення дійсності. Таким чином, когнітивна теорія мислення Дж. Брунера являє собою спиралевидну модель пізнання. З віком розвиток особистості прискорюється і здійснюється як зміна трьох стадій, кожна з яких заснована на певній системі репрезентацій: рухової (інактивної), іконічної й символічної. Ідеї Брунера знайшли широке застосування у педагогічній психології.

Проблема когнітивних стилів у психології знаходиться на перетині когнітивної психології з психологією особистості. Когнітивний стиль – це індивідуальний своєрідний спосіб сприйняття, переробки і використання інформації при рішенні різноманітних завдань в процесі життєдіяльності (це індивідуальна своєрідність інтелектуальної діяльності). Стильові параметри: 1. Полезалежність / полenezалежність. – сутність даного параметру полягає в тому, що люди в різній мірі підлягають впливу цілісного образу, що спостерігається, або або поля. В більш узагальненому варіанті йдеться про підвладність людини впливу інших людей, або тривкості до цього впливу. Чим менше цей вплив, тим швидше людина знаходить необхідну деталь у складному зображенні. 2. Вузкий / широкий діапазон еквівалентності. Даний параметр когнітивного стилю характеризує індивідуальні відмінності в особливостях орієнтації людини на риси схожості або риси відмінності спостережуваних об'єктів. Виявлено в експериментах Р. Гарднера на «вільну класифікацію об'єктів»: що частина досліджуваних поділяє об'єкти на багато груп, що мають малий обсяг, а інша частина – на мало груп, що мають більший обсяг. В першому випадку говорять про вузький діапазон еквівалентності, а в другому – про широкий діапазон еквівалентності. Вузкий діапазон еквівалентності припускає більш деталізовану

категоризацію вражень, використання більш точних стандартів в оцінці відмінностей об'єктів. Чим більше виділено груп, тим вузькіше діапазон еквівалентності.

3. Вузькість / широта категорій. Цей параметр характеризує ступінь суб'єктивних диференціацій об'єктів на основі множини понятійних категорій (напр., колір, форма, та ін.). Широта категорій відбиває ступінь суб'єктивної диференціації вмісту однієї категорії (напр., категорія сильний; ми можемо включити сюди: сильний дух, сильний голос, сильний вітер, сильний – відносно до м'язів). Вузькість категорії виявляється в схильності специфікувати свої враження і обмежувати область застосування певної категорії, а широта категорії – в схильності підводити під одну категорію велике число прикладів.

4. Ригідний / гнучкий пізнавальний контроль. Цей параметр характеризує ступінь суб'єктивної труднощі в зміні засобів переробки інформації в ситуації когнітивного конфлікту. Ригідна дія свідчить про труднощі в переході від словесних функцій до сенсорно-перцептивних в силу низького ступеня їхньої автоматизації, тоді як гнучкий - про відносну легкість переходу в силу високого ступеня їхньої автоматизації.

5. Толерантність / нетолерантність до нереалістичного досвіду. Даний параметр виявляє себе в ситуаціях, для яких характерна невизначеність, двозначність. Толерантність до нереалістичного досвіду (ТНО) припускає можливість прийняття вражень, невідповідних або навіть суперечних наявним у людини уявленням, що вона оцінює як правильні і очевидні. Толерантні особи оцінюють досвід по фактичним характеристикам. Нетолерантні особи опираються пізнавальному досвіду, в якому вихідні дані суперечать їхньому наявному знанню. Для вивчення може бути використана методика «Плями Роршаха» – це відкриті ситуації, в яких будуть відсутні правила інтерпретації. Дослідження свідчать також про те, що нетолерантні досліджувані в завданнях на сортировку предметів або явищ відрізняються тенденцією формувати групи об'єктів за стандартними засадами та схильні задавати експериментатору багато уточнюючих питань в умовах аналізу невизначеної ситуації.

6. Фокусируючий / сканируючий контроль. Цей параметр характеризує індивідуальні особливості розподілу уваги в ході сприйняття і аналізу ситуації. Одні люди оперативно розподіляють увагу на безліч об'єктів ситуації, виділяючи при цьому її об'єктивні деталі (сканируючий або широкий контроль), а інші, навпаки, - їхня увага виявляється поверховою і фрагментарною – вони зважають на поверхові характеристики ситуації (це фокусируючий або вузький контроль).

7. Зглажування / загострення. Цей параметр відбиває індивідуальні відмінності в особливостях зберігання в пам'яті матеріалу. У зглажувателів збереження матеріалу в пам'яті супроводжується його спрощенням, втратою деталей, випадінням тих або інших фрагментів. В пам'яті загострювачів, навпаки, відбувається виділення, підкреслення специфічних деталей матеріалу.

8. Імпульсивність / рефлексивність («рефлексія» - самоаналіз). Даний параметр характеризує схильність приймати рішення швидко або поволі. Найбільш яскраво ця стильова властивість виявляє себе в умовах невизначеності.

9. Конкретна / абстрактна концептуалізація. В основі конкретності – абстрактності лежать такі процеси як диференціація і інтеграція понять. Поліус конкретної концептуалізації виявляється в схильності до чорно-білого мислення, до залежності від статусу і авторитету, в нетерпимості до невизначеності; характеризується стереотипністю рішень, ситуативним характером поведінки, меншою схильністю мислити гіпотетично. Люди з домінуванням абстрактної концептуалізації характеризуються більшою свободою мислення від непосредних властивостей ситуації; орієнтацією на внутрішній досвід в поясненні фізичного і соціального світу, схильністю до ризику, незалежності, гнучкості, креативності.

10. Когнітивна простота / когнітивна складність. Когнітивна складність - це ступінь багатоваріативності критеріїв оцінки того або іншого явища або людини. Протилежність когнітивної складності – когнітивна простота.

Лекція 9. Тема 2.5. Когнітивні моделі відносин особистості та соціуму.

Перелік основних питань:

1. Когнітивний напрям у психології особистості та соціальній психології. Теорія особистісних конструктів.
2. Теорія когнітивного дисонансу.
3. Гештальттерапевтична модель свідомості.
4. Когнітивно-біхевіоральний напрям у психотерапії.

Завдання на СРС:

Відповісти на запитання для повторення і самоперевірки:

1. Обґрунтувати можливість розуміння особистості як системи особистісних конструктів.
2. Розкрити сутність явища когнітивного дисонансу.
3. Розкрити сутність гештальттерапевтичної моделі свідомості.

Література:

Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Конспект лекції.

Когнітивний напрям у психології особистості та соціальній психології (Дж. Келлі, Л. Фестінгер та ін..) становить собою перехідну ланку від переважно природничо орієнтованої старої, класичної когнітивної психології, до більш гуманістично і гуманітарно орієнтованої некласичної та постнекласичної. Конструктивний альтернативізм як філософська доктрина, на яку спирався Дж. Келлі - один із засновників когнітивного напрямку у психології особистості, доводив, що все учасне тлумачення світу потребує перегляду або заміни. Дж. Келлі надавав великого значення тому, як люди інтерпретують свій життєвий досвід. Кожна людина сприймає та інтерпретує зовнішню реальність через власний внутрішній світ, а внутрішній світ людини є її власним породженням. Конструктивний альтернативізм припускає, що наша поведінка ніколи повністю не визначена, хоча Дж. Келлі і вважає, що деякі наші думки та поведінку визначені попередніми подіями. Дж. Келлі вважає, що кожна людина – це дослідник, який контролює, розуміє і передбачає свою поведінку, який робить висновок, базуючись на минулому досвіді і передбачає майбутнє. Подібно дослідникам, людям необхідно з певною точністю прогнозувати і контролювати події, що відбуваються в їх оточенні. В основі когнітивної теорії Келлі лежить спосіб, за допомогою якого індивіди осягають і інтерпретують явища (або людей) у своєму оточенні. Терміни, які люди використовують для розуміння один одного, для опису себе і своєї позиції, одержали назву особистісних конструктів. *Особистіший конструкт* - це ідея або думка, яку людина використовує, щоб усвідомити, пояснити чи передбачити свою поведінку. Конструкт - це своєрідний класифікатор - шаблон нашого сприйняття інших людей і себе. Приклади особистісних конструктів, які людина використовує у повсякденному житті: «врівноважений – нерівноважений» та ін. Келлі відкрив і описав головні механізми функціонування особистісних конструктів. З точки зору Келлі, кожен з нас будує і перевіряє гіпотези, вирішує проблеми (наприклад, чи є дана людина спортивним або неспортивною, музичним або немусичним, інтелігентним або неінтелігентною і так далі), користуючись відповідними конструктами. Одні конструкти придатні для опису лише вузького кола подій, в той час як інші мають широкий діапазон застосовності. Люди відрізняються не тільки кількістю конструктів, а й їхнім місцем розташування. Ті конструкти, які актуалізуються у свідомості швидше, називаються суперордінатними, а які повільніше - субордінатна. Наприклад, якщо, зустрівши якоїсь людини, ви відразу оцінюєте його з точки зору того, чи є він розумним чи дурним, і тільки потім – добрим чи злим, то ваш конструкт «розумний-дурний» є суперордінатним, а конструкт «добрий-злий» – субордінатним. Конструктна система не є статичним утворенням, а знаходиться в постійній зміні під впливом досвіду, тобто

особистість формується і розвивається протягом всього життя. В особистості домінує переважно свідоме. Несвідоме може відноситися тільки до віддалених (суборінантним) конструктив, якими при інтерпретації сприймаються події людина користується рідко. У кожної людини є своя власна система особистісних конструктив, яка ділиться на два рівні (блоку): а) блок «ядерних» конструктив – це приблизно п'ятдесят основних конструктив, які знаходяться на вершині конструктивної системи, тобто в постійному фокусі оперативного свідомості. Цими конструктами людина користується найчастіше при взаємодії з іншими людьми; б) блок периферійних конструктив - це всі інші конструкти. Кількість цих конструктив суто індивідуальна і може варіювати від сотень до кількох тисяч. Цілісні властивості особистості виступають як результат спільного функціонування обох блоків, всіх конструктив. Виділяють два типи цілісної особистості: когнітивно складна особистість (особистість, у якої є велика кількість конструктив) і когнітивно проста особистість (особистість з невеликим набором конструктив). Когнітивно складна особистість, в порівнянні з когнітивною простою, відрізняється наступними характеристиками: має краще психічне здоров'я; краще справляється зі стресом; має більш високий рівень самооцінки; більш адаптивна до нових ситуацій. Патологія систем конструктив виявляє себе у односторонності, ригідності, неадекватності конструктив як засобів інтерпретації досвіду.

Теорія когнітивного дисонансу Л. Фестінгера належить до соціальної психології. Основна ідея теорії полягає в тому, що людський організм прагне встановити внутрішню гармонію, послідовність, узгодженість між своїми думками, здібностями, знаннями й цінностями. Тобто живий організм має потяг, спрямований на узгодженість усередині пізнавальної діяльності. Щоб досконало оперувати цим поняттям («узгодженість»), Фестінгер тлумачить пізнавальну діяльність як таку, що розкладається на елементи, або, зрештою, як сукупність таких елементів. Л. Фестінгер далі пропонує теоретичні твердження, які стосуються відношень між цими пізнавальними елементами: пара елементів може існувати у відношеннях, що не стосуються або стосуються справи; у відношеннях узгодженості або неузгодженості; два пізнаваних елементи перебувають у стані ізолюваності (іррелевантності), якщо вони не мають ніякого стосунку один до одного; два пізнаваних елементи перебувають у дисонантних відношеннях, якщо спостерігається дисонанс щодо кожного з них окремо, адже кожний елемент (як доповнення) впливає, походить з іншого; два пізнаваних елементи перебувають у консонантних відношеннях, якщо один елемент впливає з іншого. Виходячи з цих попередніх дефініцій, Фестінгер встановлює такі форми когнітивного дисонансу. 1. Дисонанс майже завжди постає після рішення, яке було прийнято між двома або більше альтернативами. Адже рішення є не ліквідацією протилежності, а її відсуненням убік, є концентрацією уваги на одному боці альтернативи. Мова йде лише про психічну затримку небажаного боку альтернативи, але "в собі" вона продовжує існувати. Таке витіснення в несвідоме виявляє процес, який став предметом головної уваги психоаналізу. Когнітивні елементи, які відповідають позитивній характеристиці відкинutoї альтернативи, і ті, які відповідають негативній характеристиці обраної альтернативи, є дисонантними зі знанням дії, яку було здійснено. Ті негативні елементи, які відповідають позитивній характеристиці обраної альтернативи і негативній характеристиці відкинutoї альтернативи, є консонантними у відношенні когнітивних елементів, що відповідають дії, яку було визнано. 2. Дисонанс майже завжди постає після здійсненої спроби, при запропонуванні нагороди або страхітливої кари внаслідок здійснюваного типу (характеру) поведінки, який відрізняється від тієї чи іншої вихідної думки. Якщо таку поведінку було успішно здійснено, окрема думка особистості дисонантного її знанням стосовно її поведінки; при цьому її знання про отриману нагороду або щодо уникнення кари консонантне з її знанням відносно її поведінки. Якщо поведінка не була успішною, виникає дисонанс. 3. Цілеспрямоване або випадкове звертання до нової інформації може створити когнітивні елементи, які будуть дисонантними з існуючим пізнанням. 4. Відкрите вираження незгоди в групі приводить до появи когнітивного дисонансу серед членів групи. Теорія когнітивного дисонансу стверджує, що особистість відчуває напруженість і дискомфорт, коли має мінливі, непослідовні ідеї і прагне знайти шляхи зменшити цей дисонанс.

Гештальттерапія Ф. Перлза становить окремий напрям у психотерапії та психології особистості, проте є сенс її розглядати і в когнітивно-психологічному контексті, адже, по-перше, її не випадково можна назвати «феноменологічним біхевіоризмом», а по-друге, вона спрямована на усвідомлення ситуації «тут і зараз», а отже, передбачає також певну когнітивну модель. Розглядаючи організм і середовище як єдине ціле, Ф. Перлз разом з тим підкреслював, що є контактна зона між індивідом і його внутрішнім і зовнішнім середовищем. У здорової особистості границя з середовищем є рухливою: виникнення певної потреби вимагає «контакту» з середовищем і формує гештальт, задоволення потреби завершує гештальт і вимагає «відходу» від середовища. У невротичної особистості процеси «контакту» і «відходу» є дуже спотвореними і не забезпечують адекватного задоволення потреб. Ф. Перлз розглядав особистісне зростання як процес розширення зон самоусвідомлення, що сприяє саморегуляції і координує рівновагу між внутрішнім світом і середовищем. У здорової людини ця границя рухлива, тому можливі як контакт з середовищем, так і відхід від нього. Рушійною силою цього ритму (контакт-відхід) Перлз вважав ієрархію потреб. Домінуюча потреба є гештальтом на завершення і нейтралізацію якої в даний момент спрямовані всі зусилля організму. Ф. Перлз виділив три зони самоусвідомлення: 1. Внутрішню – явища і процеси, які відбуваються в нашому тілі. 2. Зовнішню – зовнішні події, які відображаються свідомістю. 3. Середню – фантазії, вірування, думки, спомини, оцінки. Для задоволення своїх потреб ми постійно повинні бути в контакті з зонами свого внутрішнього і зовнішнього світу. При неврозі переважає тенденція до зосередження на середній зоні за рахунок виключення із свідомості двох перших. Надмірна схильність до фантазування порушує природний ритм процесу свідомості, змушує клієнта зосереджуватися на минулому і майбутньому, на шкоду теперішньому, так як завершити гештальт (задовольнити потребу) можна лише тільки в момент «тут і зараз». На думку Ф. Перлза, психічні порушення у людей обумовлені тим, що їх особистість не складає єдиного цілого, тобто гештальту. Перлз стверджував, що корені неврозу лежать в тенденції фантазувати і інтелектуалізувати там, де потрібно просто усвідомити теперішнє.

Когнітивно-біхевіоральний напрям у психотерапії розроблено А. Беком і А. Еллісом. Загальна схема, яка використовується в когнітивній терапії, така: «Зовнішні події (стимули) → когнітивна система → інтерпретація (думки) → почуття чи поведінка». А. Бек розрізняв різні види або рівні мислення. По-перше, він виділив довільні думки: найбільш поверхневі, легко усвідомлювані і контрольовані. По-друге, автоматичні думки. Як правило, це стереотипи, нав'язані нам в процесі дорослішання і виховання. *Автоматичні думки* відрізняє свого роду рефлекторність, стислість, невіддільність свідомому контролю, швидкоплинність. Суб'єктивно вони переживаються як незаперечна даність, істина, що не підлягає перевірці або оспорюванню, за зауваженням А. Бека, подібно словами батьків, почутим маленькими і довірливими дітьми. І, по-третє, базові схеми і когнітивні переконання, тобто глибинний рівень мислення, що виникає в області несвідомого, який найважче піддається зміні. Всю інформацію, що надходить людина сприймає на одному з цих рівнів (або на всіх відразу), аналізує, робить висновки і вибудовує на їх основі свою поведінку. Когнітивна психотерапія у варіанті Бека - це структуроване навчання, експеримент, тренування в ментальному і поведінковому планах, покликани допомогти пацієнтові оволодіти наступними операціями: виявляти свої негативні автоматичні думки; знаходити зв'язок між знаннями, афектами і поведінкою; знаходити факти «за» і «проти» цих автоматичних думок; підшукувати більш реалістичні інтерпретації для них; навчити визначати і змінювати дезорганізуючі переконання, що ведуть до спотворення навичок і досвіду. Ступені когнітивної корекції: 1) виявлення, впізнання автоматичних думок, 2) визначення основної когнітивної теми, 3) впізнання генералізованих базових переконань, 4) цілеспрямоване зміна проблемних базових посилок на більш конструктивні і 5) закріплення конструктивних поведінкових навичок, отриманих під час терапевтичних сеансів. Аарон Бек і його співавтори розробили цілий комплекс методик, спрямованих на корекцію автоматичних дисфункціональних думок депресивних пацієнтів. Наприклад, при роботі з пацієнтами, схильними до самобичування або прийняттю на себе надмірної відповідальності,

використовується техніка реатрибуції. Суть техніки в тому, щоб шляхом об'єктивного аналізу ситуації висвітлити всі фактори, які могли вплинути на результат подій. Дослідивши фантазії, сни і спонтанні висловлювання *депресивних пацієнтів*, А. Бек і А. Елліс виявили в якості змісту базових схем три основні теми: 1) фіксованість на реальній або уявній втраті - смерті близьких, крах любові, втрати самоповаги; 2) негативне відношення до себе, до навколишнього світу, негативна песимістична оцінка майбутнього; 3) тиранія повинності, тобто пред'явлення до себе жорстких імперативів, безкомпромісних вимог типу «я завжди повинен бути найпершим» або «я не повинен дозволяти собі жодних поблажок», «я ніколи і ні в кого не маю нічого просити» і т. д. Найважливіше значення в когнітивній терапії відводиться домашнім завданням. Безумовною перевагою когнітивної психотерапії є її економічність. В середньому курс терапії включає 15 сесій. Також до різновидів когнітивно-біхевіорального підходу в психотерапії можна віднести нейролінгвістичне програмування.

3. Практичні (семінарські) заняття

Основними цілями практичних та семінарських занять є закріплення та поглиблення знань, які отримані на лекціях та в процесі самостійної підготовки бакалаврів, сприяння та розвинення у них навичок самостійного та аналітичного мислення, вміння вести дискусію, відстоювати власну точку зору, узагальнювати отриману інформацію.

Практичне (семінарське) заняття 1.

Тема 1.1. Вступ до психології

Питання для обговорення:

Мета: З'ясувати специфіку психологічної науки та психологічного світобачення

1. Особливості психології як науки та специфіка професійного психологічного погляду на світ.
2. Структура психологічного знання.
3. Предмет сучасної психології як об'єкт наукової рефлексії. Причини його варіативності.
4. Історичне становлення психологічних знань.
5. Позитивістський та культурологічний підходи в історії психології.
6. Основні психологічні школи і напрями ХХ ст..

Л і т е р а т у р а

Основна: 1; 2; 3; 4

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Практичне (семінарське) заняття 2.

Тема 1.2. Методи психології

Мета: З'ясувати специфіку дослідницьких методів психологічної науки.

Питання для обговорення:

1. Сутність та культурний контекст наукового шляху пізнання світу.
2. Варіативність філософської методології психології.
3. Значення методології в науковому житті психолога-дослідника.
4. Основні методологічні конструкти психології ХХ ст.
5. Загальна методика психологічного дослідження.
6. Проблема валідності психологічних методів.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1; 2; 3; 4

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Практичне (семінарське) заняття 3.

Тема 1.3. Когнітивна психологія як галузь психологічного знання

Мета: З'ясувати місце когнітивної психології в загальному контексті психологічного знання.

Питання для обговорення:

1. Варіативність філософської методології психологічної науки та специфічні світоглядні засади когнітивної психології.
2. Когнітивна психологія як галузь та як напрям психологічної науки.
3. Об'єкт і предмет дослідження з когнітивної психології.
4. Витоки когнітивізму у біхевіоризмі, гештальтпсихології, структуралізмі.
5. Вплив на когнітивну психологію нейрофізіології та вчення про штучний інтелект.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1; 2; 3; 4

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Практичне (семінарське) заняття 4.

Тема 1.4. Основні теорії когнітивної психології.

Мета: Поглибити знання студентів про історію становлення когнітивізму та основні його концепції.

Питання для обговорення:

1. Теоретичне різноманіття когнітивної психології.
2. Основні етапи розвитку когнітивної психології.
3. Когнітивізм та біхевіоризм: спільне та відмінне у підходах до психологічного дослідження.
4. Класичні вчення та ідеї когнітивізму.
5. Некласичний когнітивізм: вплив структуралістської методології, психологічної герменевтики.
6. Соціальний, особистісний, радикальний конструктивізм.
7. Конструктивізм і конструкціонізм.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1; 2; 3; 4

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Практичне (семінарське) заняття 5.

Тема 2.1. Моделі сенсорно-перцептивного рівню пізнання.

Мета: Поглибити знання студентів про основні когнітивістські підходи до відчуття та сприймання.

Питання для обговорення:

1. Відчуття як психічний процес. Загальна характеристика, механізм, закономірності, види.
2. Сприймання як психічний процес. Загальна характеристика, механізм, властивості, види.
3. Фізіологічний та психологічний рівень розуміння активності відчуття та сприймання. Рефлекси і перцептивні дії.
4. Основні теорії відчуття та сприймання, що передували власне когнітивним.
5. Когнітивістська теорія сприймання Дж. Брунера.
6. Явище перцептивного захисту.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1; 2; 3; 4

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Практичне (семінарське) заняття 6.

Тема 2.2. Когнітивні моделі пам'яті.

Мета: Поглибити знання студентів про основні когнітивістські підходи до пам'яті.

Питання для обговорення:

1. Репродуктивні психічні процеси: уявлення та пам'ять.
2. Пам'ять як сукупність пізнавальних психічних процесів. Загальна характеристика процесів пам'яті.
3. Психологічний механізм уявлення та пам'яті, основні види асоціацій.
4. Процеси пам'яті. Довільне та недовільне запам'ятовування. Різновиди відтворення.
5. Збереження та забування. Крива забування за Г. Еббінгаузом та явище ремінісценції.
6. Фізіологічний та психологічний рівень розуміння пам'яті. Голографічна теорія пам'яті.
7. Структурне моделювання пам'яті у когнітивізмі. Модель Р. Аткинсона.
8. Пам'ять і мнемоніка.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1; 2; 3; 4

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Практичне (семінарське) заняття 7.

Тема 2.3. Когнітивні моделі мислення.

Мета: Поглибити знання студентів про мислення як творчий психічний процес та основні когнітивістські підходи до нього.

Питання для обговорення:

1. Репродуктивні та продуктивні психічні процеси.
2. Творча уява, мислення та інтуїція, їх психологічні механізми. Бісоціація, опосередкування, інсайт.
3. Загальна характеристика мислення. Види мислення.
4. Мислення та розумові операції.
5. Когнітивні моделі мислення.
6. Мислення та інтелект.
7. Проблема штучного інтелекту.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1; 2; 3; 4

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9

Практичне заняття 8.

Тема 2.4. Моделювання процесу творчого розуміння інокультурного пам'ятника.

Пропонується розвивальна вправа «Херр Маннеліг»: уроки середньовічної балади» (О.А.Бреусенко-Кузнецов).

Мета: рефлексія над шляхами творчого тлумачення культурних феноменів.

Послідовне сприймання варіативних невербальної та вербальної сторін тлумачення балади використано як засіб отримання ефекту полісемантичного її розуміння – що моделює пізнавальний шлях гуманітарних наук як такий.

Хід заняття:

1. Короткий вступ ведучого, введення у контекст середньовічної культури та її значення для сьогодення.

2. Послідовне сприймання трьох музичних композицій (різні виконання середньовічної балади «Херр Маннеліг» – старонорвезькою, німецькою та італійською мовами).
3. Рефлексія над сприйнятими композиціями (відбувається одразу після кожної): які почуття та образи нав'яли, які виникають здогадки про зміст балади.
4. Вербальне сприймання змісту балади. Учасникам вправи пропонується 10 перекладів балади «Херр Маннеліг» російською мовою, пропонується обрати найбільш достовірний на думку учасника.
5. Рефлексія і обговорення обраних текстів.
6. Підсумок.

Передбачуваний результат: студенти отримують досвід діалогічного багатосмислового творчого тлумачення культурних феноменів.

Література:

Основна: 1; 2; 3.

Додаткова: 1; 2; 3; 5; 6; 7; 8; 9.

Практичне (семінарське) заняття 9.

Тема 2.5. Когнітивні моделі розвитку особистості.

Мета: Поглибити знання студентів про когнітивний розвиток особистості.

Питання для обговорення:

1. Поняття особистості. Загально-психологічний та персонологічний підходи до особистості.
2. Компоненти теорії особистості.
3. Типи теорій особистості у світовій психології.
4. Когнітивні теорії особистості.
5. Теорія особистісних конструктів Дж. Келлі. Основні її переваги.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1; 2; 3; 4

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9

4. Самостійна робота

Самостійна робота студента передбачає самостійне, на основі рекомендованої навчальної та наукової літератури, опрацювання та засвоєння окремих положень дисципліни. Особливу увагу слід звернути на першоджерела, які відтворюють різноманітні концепції та моделі когнітивної психології. Покращенню засвоєння такого матеріалу і з'ясуванню питань, що складають певні ускладнення у вивченні в процесі самостійної роботи студента сприяють індивідуальні та групові консультації, які проводяться у спеціалізованому класі. Перевірка рівня засвоєння матеріалу таких тем проводиться в процесі обговорення питань із логічно споріднених тем дисципліни на аудиторних заняттях.

Тема 1.1. Вступ до психології.

Метою самостійного опрацювання матеріалу є з'ясування таких питань. Психологія як наука. Об'єкт психології. Особливості та аргументи існування психічної реальності. Предмет психології, його історичні форми: душа, свідомість, несвідоме, поведінка, психічні явища, індивідуальний світ людського «я». Співвідношення об'єкта та предмету психології.

Питання для розгляду:

1. Розкрийте сутність об'єкту психології.

2. Визначте культурний контекст історичних форм предмету психології.
3. Аргументуйте існування психічної реальності.

Література: Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7

Тема 1.2. Методи психології.

Метою самостійного опрацювання матеріалу є з'ясування таких питань. Науковий метод у широкому сенсі. Методологія та її рівні. Загальна методика психологічного дослідження та її етапи. Методи психології у вузькому сенсі. Класифікація методів психології. Теоретичні методи. Емпіричні методи. Спостереження. Експеримент. Бесіда. Опитування. Тестування. Аналітичні методи. Методи організації психологічного дослідження.

Питання для розгляду:

1. Розкрийте особливості об'єкту і предмету дослідження з психології творчості..
2. Систематизуйте провідні філософсько-методологічні ідеї, що лягли в основу психології творчості.
3. З'ясуйте сутність проблеми само детермінації психічного.
4. Розкрийте сутність проблеми витоків творчого акту.

Література: Основна: 1; 2; 3.

Додаткова: 1; 2; 3; 5; 6; 7

Тема 1.3. Когнітивна психологія як галузь психологічного знання

Метою самостійного опрацювання матеріалу є з'ясування таких питань. Визначення поняття «когнітивна психологія» та її основні категорії. Когнітивна психологія як галузь та як наукова школа у психології.

Об'єкт і предмет дослідження з когнітивної психології. Завдання когнітивної психології. Місце когнітивної психології у системі психологічних наук, її значення для розвитку таких галузей як загальна психологія, психологія особистості, психологія розвитку, інженерна психологія, психологія праці. психотерапія. Філософсько-методологічна база когнітивної психології. Витоки когнітивізму у біхевіоризмі, гештальтпсихології, структуралізмі. Вплив нейрофізіології та вчення про штучний інтелект. Фактори неокогнітивної революції. Аналогія між психікою, мозковою діяльністю та функціонуванням електронних обчислювальних пристроїв.

Питання для розгляду:

1. Охарактеризуйте ісце когнітивної психології у системі психологічних наук.
2. З'ясуйте філософсько-методологічну базу когнітивної психології..

Література:

Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7

Тема 1.4. Основні теорії в когнітивній психології

Стисла історія когнітивної психології Етапи розвитку когнітивної психології. Класичний когнітивізм та конструктивізм. Когнітивізм як похідна від необіхевіоризму. Класичні вчення та ідеї когнітивізму. Некласичний когнітивізм: вплив структуралістської методології, психологічної герменевтики. Трансформаційна граматики Н.Хомського. Н.Хомський та критика біхевіоризму. Теорія когнітивного дисонансу. Постнекласичний когнітивізм: конструктивізм. Особистісний конструктивізм.(конструктивний альтернативізм). Соціальний конструктивізм та конструкціонізм. Радикальний конструктивізм

Питання для розгляду:

1. Охарактеризуйте особливості розуміння творчості у юнгіанстві.

2. Аргументуйте ідею спонтанності як джерельної людської здатності. за Я.Л.Морено.

Література:

Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7

Тема 2.1. Моделі сенсорно-перцептивного рівня пізнання

Метою самостійного опрацювання матеріалу є з'ясування такого кола питань. Відчуття та сприймання як психічні процеси. Теорія формування перцептивних дій. Сприймання як процес прийняття рішень. Етапи категоризації перцептивного образу. Категорія як правило, за яким ми відносимо певні предмети спостереження до деякого класу. Поняття перцептивного захисту. Моделі вибіркової уваги. Модель з фільтруванням. Модель дільника. Увага, свідомість і підпорогове сприйняття. Експериментальна парадигма для тестування підпорогового сприйняття. Модель стадій візуального сприйняття й уваги.

Питання для розгляду:

1. Розкрийте сутність сенсорно-перцептивного рівня пізнання.
2. Порівняйте погляди на сприймання як перцептивні дії та як на процес прийняття рішення.

Література:

Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Тема 2.2. Когнітивні моделі пам'яті

Метою самостійного опрацювання матеріалу є з'ясування такого кола питань. Висхідні пункти когнітивістичних розробок пам'яті. Нейрофізіологічні розвідки. Блоки пам'яті. Сенсорний регістр (ультракороткотривала пам'ять). Короткотривале сховище інформації. Довготривале сховище інформації. Буфери між блоками. Кодування та декодування. Втрати інформації в системі. Явище інтерференції. Процедурна, семантична та епізодична пам'ять. Мнемоника як сукупність прийомів, що полегшують зберігання, кодування і відтворення інформації з пам'яті.

Питання для розгляду:

1. Обґрунтуйте провідні ідеї когнітивістичної психології пам'яті.
2. З'ясуйте сутність інтерференції.

Література:

Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Тема 2.3. Когнітивні моделі мислення

Метою самостійного опрацювання матеріалу є з'ясування такого кола питань. Асоціаністські моделі мислення. Модель первісного (міфологічного) мислення у структурній антропології. Міф як повідомлення. Семіотична бінарна опозиція значень. Код бінарної опозиції. Еквівалентність опозицій. Операції міфологічного мислення. Теорія поетапного формування розумових дій. Трансформаційна граматики. Поверхнева структура. Глибинна структура. Правила трансформацій. Фокуруюча та скануюча стратегії прийому інформації при утворенні понять. Триархічна модель інтелекту. Компонентний інтелект, досвідний інтелект, контекстуальний інтелект. Штучний інтелект та сприймання, мислення, творчість.

Питання для розгляду:

1. Обґрунтуйте філософські засади психологічної проблеми мислення.
2. Визначте сутність міфологічного мислення за К. Леві-Стросом.
3. Розкрийте сутність поверхневої та глибинної структури за Н. Хомським.

Література:

Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14.

Тема 2.4. Когнітивні моделі розвитку особистості.

Метою самостійного опрацювання матеріалу є з'ясування такого кола питань. Теорія розвитку мислення. Аутистична, егоцентрична, соціалізована стадії. Вплив культури на інтелектуальний розвиток людини: Проблематика когнітивних стилів. Полезалежність – полenezалежність. Вузкий – широкий діапазон еквівалентності. Широта категорії. Рігідний – гнучкий пізнавальний контроль. Толерантність до нереалістичного досвіду. Фокусуючий – скануючий контроль. Згладжування – загострення. Імпульсивність – рефлексивність. Конкретна – абстрактна концептуалізація. Когнітивна простота – складність. Співвідношення стильових та продуктивних особливостей інтелектуальної діяльності.

Питання для розгляду:

1. Обґрунтуйте філософські засади когнітивних теорій розвитку особистості.

1. Охарактеризуйте проблему когнітивних стилів

Література:

Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14

Тема 2.5. Когнітивні моделі відносин особистості та соціуму

Метою самостійного опрацювання матеріалу є з'ясування такого кола питань. Когнітивний напрям у психології особистості та соціальній психології. Теорія особистісних конструктів. Типи конструктів. Когнітивна складність особистості. Патологія систем конструктів. Теорія когнітивного дисонансу.

Некласичні та постнекласичні інтерпретації пізнавального досвіду. Гештальттерапевтична модель свідомості. Три зони усвідомлення: зовнішня, внутрішня, середня. Роль середньої зони усвідомлення у невротизації особистості.

Когнітивно-біхевіоральний напрям у психотерапії. Когнітивна терапія. Нейролінгвістичне програмування.

Питання для розгляду:

1. Обґрунтуйте теорію особистісних конструктів.

2. Охарактеризуйте когнітивно-біхевіоральний напрям у психотерапії.

Література:

Основна: 1; 2; 3; 4.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14

V. Контрольні роботи

Виконання контрольних робіт не передбачено.

VI. Методичні вказівки.

Вивчення курсу «*Когнітивна психологія*» передбачає засвоєння студентами системи психологічних знань щодо процесів пізнання світу і себе, основних понять за темами, набуття здатності забезпечувати пізнавальну діяльність, рефлексувати над її ходом та оптимізувати її процеси.

За кожною темою наводяться посилання на список основної та додаткової літератури, що не виключає можливості студентів самостійно по узгодженню з викладачем розширити цей список. Така робота по підборі релевантних наукових джерел може виявитись особливо корисною при підготовці студента до майбутньої дослідницької діяльності.

Головною метою лекцій є мотивація і організація роботи студентів з навчальним матеріалом. Лекції проводяться із використанням мультимедійних презентацій (за наявності умов в аудиторії).

Проведення практичних занять має бути практико орієнтованим.

Проведення семінарських занять має моделювати ситуації наукового спілкування фахівців на наукових конференціях, семінарах тощо. Отже, важливою є проблемність питань, що виносяться на семінарські заняття. Їх розкриття передбачає організацію наукових дискусій, у яких має бути подано різні підходи до проблеми.

VII. Рекомендована література

Базова

1. Брунер Дж. Психология познания. За пределами непосредственной информации. – Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1977. – 413 с. Джерело: http://www.libok.net/writer/3931/kniga/11459/bruner_dj/psihologiya_poznaniya_za_predelami_neposredstvennoy_informatsii/read
2. Когнитивная психология. Учебник для вузов / Под ред. В. Н. Дружинина, Д. В. Ушакова — М.: ПЕР СЭ, 2002 — 480 с. Джерело: <http://www.studfiles.ru/preview/1907517/>
3. Основы психологии: Пidrучник / За загал. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – К.: Либідь, 1995. – 632 с. Джерело: https://uchebnikonline.com/psihologia/osnovi_psihologiyi_-_kirichuk_ov/osnovi_psihologiyi_-_kirichuk_ov.htm
4. Солсо Р. Когнитивная психология. – 6-е изд.. – СПб.: Питер, 2006. – 589 с. – (Мастера психологии). Солсо Р. Когнитивная психология. – 6-е изд.. – СПб.: Питер, 2006. – 589 с. – (Мастера психологии). Джерело: http://yanko.lib.ru/books/psycho/solso=cognitive_psychology-6.ru=ann.htm

Додаткова

1. Бреусенко-Кузнецов А.А. Теории личности: зарубежный опыт теоретизации. Курс лекций. – К.: Миллениум, 2008. – 442 с.
2. Зинченко В. Искусственный интеллект – глазами психолога // Популярная психология: Хрестоматия / Сост. В.В. Мироненко, М.: «Просвещение», 1990. - с. 295-298.
3. Леви-Строс К. Мифологии: Сырое и приготовленное. М.: ИД «Флюид», 2006. -399 с. Джерело: <http://yanko.lib.ru/books/cultur/levi-strauss-mythologiques-1-suroe-a.htm>
4. «Искусственный интеллект» и психология / Отв. редактор О. К. Тихомиров – М.: Наука, 1976 - 344 с. Джерело: <http://psychologylib.ru/books/item/f00/s00/z0000027/index.shtml>
5. Когнитивная психология: история и современность / Фаликман М. и Спиридонова В.. – Ломоносовъ, 2011. – 384 с.
6. Когнитивно-бихевиоральный подход в психотерапии и консультировании : хрестоматия / сост. Т.В. Власова. — Владивосток : ГИ МГУ, 2002. — 110 с.
7. Кун Т. Структура научных революций: Пер с англ. / Т.Кун; Сост. В.Ю.Кузнецов. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 605 с.
8. Найссер У. Что такое когнитивная психология? Добавлено [Psychology OnLine.Net](http://PsychologyOnLine.Net) 28.01.2010 (Правка 28.01.2010) <http://www.psychology-online.net/articles/doc-1494.html>
9. Петрунин Ю. Ю., Рязанов М. А., Савельев А. В. Философия искусственного интеллекта в концепциях нейронаук: монография. — М.: МАКС Пресс, 2010.
10. Психология: Навч. Посіб. / О.В.Винославська, О.А.Бреусенко-Кузнецов, В.Л.Злишков та ін.; За наук. ред. О.В.Винославської. – 2-е вид., перероб. та доповн. – К.: Фірма "ІНКІОС", 2009. – 390 с.

11. Холмогорова А. Б., Гаранян Н. Г. Когнитивно-бихевиоральная психотерапия // Основные направления современной психотерапии / под. ред. А. М. Боковикова. — М. : Когито-центр, 2000. — С. 224—267.
12. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. 2-е изд., перераб. — СПб. «Питер», 2004. — 300 с.
13. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. — Томск: Изд-во Томск, ун-та; М.: Изд-во «Барс», 1997. — 392 с.
14. Шкуратова И.П. Когнитивный стиль и общение. - Ростов-на-Дону: Изд-во РГПУ,1994. - 156 с.

Рейтингова система оцінювання результатів навчання

Рейтинг студента з дисципліни складається з балів, що він отримує за:

- 1) робота на лекційних заняттях;
- 2) робота на практичних заняттях;
- 3) ведення термінологічного словника.

Система рейтингових (вагових) балів та критерії оцінювання

1. Робота на лекційних заняттях.

Ваговий бал – 5.

Максимальна кількість балів

$$5 \text{ бали} \times 9 \text{ лекцій} = 45 \text{ балів}$$

2. Робота на практичних (семінарських) заняттях.

Ваговий бал – 5.

Максимальна кількість балів

$$5 \text{ балів} \times 8 \text{ прак.занять} = 40 \text{ балів}$$

Критерії оцінювання:

5 – активна та продуктивна участь у роботі

3 – присутність та неповне виконання завдання

0 – відсутність

3. Ведення термінологічного словника

Ваговий бал – 15.

Критерії оцінювання:

15 – словник наявний, поняття охоплюють всі теми

10 – словник наявний, поняття охоплюють більшість тем

5 – словник наявний, поняття охоплюють деякі теми

0 – відсутність

$$15 \text{ балів} \times 1 \text{ робота} = 15 \text{ балів}$$

Розрахунок шкали (R) рейтингу

Сума вагових балів контрольних заходів протягом семестру складає:

$$R_C = 5 \times 9 + 5 \times 8 + 15 \times 1 = 100 \text{ балів}$$

Необхідною умовою допуску до заліку є стартовий рейтинг (r_c), що складає 40% від R_C , або **40 балів**.

Студенти, які набрали протягом семестру рейтинг з кредитного модуля менше **0,6R** зобов'язані виконувати залікову контрольну роботу.

Студенти, які набрали протягом семестру необхідну кількість балів ($RD \geq 0,6R$) мають можливість:

а) отримати залікову оцінку (залік) так званим "автоматом" відповідно до набраного рейтингу;

б) виконати залікову контрольну роботу з метою підвищення оцінки. При цьому попередній рейтинг студента з дисципліни скасовується і він отримує оцінку R_3 тільки за результатами залікової контрольної роботи.

Залікова контрольна робота складається з трьох питань.

Приклад:

Варіант № 1

1. Наведіть приклад когнітивного дисонансу у власній професійній галузі.
2. Розкрийте відмінність між конструктивізмом і конструкціонізмом.
3. Аргументуйте послідовність етапів загальної методики психологічного дослідження.

Варіант № 2

1. Систематизуйте провідні ідеї когнітивізму.
2. З'ясуйте вплив на когнітивну психологію трансформаційної граматики.
3. Обґрунтуйте врахування особливостей переробки інформації у психічному світі людини при проектуванні високоінтелектуалізованих технічних систем.

Залікова контрольна робота оцінюється за шкалою 100 балів. Перше запитання оцінюється із 34 балів, друге та третє із 33 балів.

Кожне питання оцінюється відповідно до **системи оцінювання**:

“відмінно”, повна відповідь (не менше 90% потрібної інформації) – 34 (33) ...30 балів;

“добре”, достатньо повна відповідь (не менше 75% потрібної інформації, або незначні неточності) – 29...25 балів;

“задовільно”, неповна відповідь (не менше 60% потрібної інформації та деякі помилки) – 24...20 балів;

“незадовільно”, незадовільна відповідь – 0 балів.

Для отримання студентом відповідних оцінок (ECTS та традиційних) за результатами роботи в семестрі його рейтингова оцінка RD переводиться згідно з таблицею 1:

Таблиця 1

RD = RC	Оцінка ECTS	Традиційна оцінка (диф. залік)	Традиційна залікова оцінка
95-100	A	"Відмінно"	"Зараховано"
85-94	B	"Добре"	
75-84	C		
65-74	D	"Задовільно"	
60-64	E		
RD ≤ 59	FX	"Незадовільно"	"Незараховано"
RC < 39 або не виконані інші умови допуску до заліку	F	"Не допущено"	

Перелік питань з дисципліни «Когнітивна психологія» до заліку

1. Проаналізуйте філософсько-методологічну базу когнітивної психології.
2. Порівняйте класичний когнітивізм та конструктивізм.
3. Обґрунтуйте творчий характер психічної реальності.
4. Наведіть та порівняйте особливості рефлексії психічного буття людини, властиві історичним формам предмету психології: «душа» та «свідомість».
5. Наведіть та порівняйте особливості рефлексії психічного буття людини, властиві історичним формам предмету психології: «несвідоме» та «поведінка».
6. Розкрийте проблему витоків творчого акту.
7. Наведіть та порівняйте особливості об'єкта та предмету психологічної науки.
8. Охарактеризуйте завдання когнітивної психології.
9. Проаналізуйте наслідки для когнітивної психології загальнопсихологічної проблеми самодетермінації психічного.
10. Оцініть евристичне значення розвитку обчислювальної техніки для психологічної теорії пізнання.
11. Обґрунтуйте недостатність асоціаністської моделі мислення.
12. Проаналізуйте провідні ідеї конструктивізму.
13. Проаналізуйте принцип прийняття рішення відповідно до сенсорно-перцептивного рівню пізнання.
14. Охарактеризуйте гештальттерапевтичну модель свідомості.
15. Оцініть здобутки вивчення мислення у теорії Ж. Піаже.
16. Проаналізуйте теорію когнітивного дисонансу.
17. Визначте сутність проблематики когнітивних стилів.
18. Проаналізуйте операції міфологічного мислення за К. Леві-Стросом.
19. Охарактеризуйте теорію особистісних конструктів.
20. Проаналізуйте основні типи особистісних конструктів.
21. Обґрунтуйте важливість поняття когнітивної складності особистості.
22. Оцініть здобутки вивчення сприймання у теорії перцептивних дій.
23. Порівняйте процеси, що відбуваються у таких блоках пам'яті, як сенсорний регістр, короткотривале та довготривале сховище інформації.
24. Охарактеризуйте поняття перцептивного захисту.
25. Охарактеризуйте модель пам'яті за Р. Аткинсоном.
26. Проаналізуйте особливості когнітивно-біхевіорального напрямку в психотерапії.
27. Охарактеризуйте відчуття та сприймання як психічні процеси.
28. Обґрунтуйте значення для когнітивізму трансформаційної граматики.
29. Проаналізуйте основні методи дослідження у когнітивній психології.
30. Обґрунтуйте роль мислення та опосередкування у людському пізнанні.